

REJTETT PÁRBESZÉDEK
AZ ANTROPOLÓGIA TÖRTÉNETÉRŐL, A BENNSZÜLÖTT
KUTATÓKRÓL ÉS A TEREPMUNKÁRÓL KÍNÁBAN¹

I. Bevezetés

Északnyugat-Kínában, a mai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület vidékén ezer szálon fonódik össze az ott élő, különböző nyelvű, kultúrájú és vallású etnikumok történelme. Ez a világ régóta az etnográfusok, etnológusok, antropológusok figyelmének középpontjában áll. Ennek oka, hogy az adott vidék földrajzi jellemzői miatt az ott élő népek egészen az 1900-as évek első harmadáig viszonylagos elszigeteltségben éltek (LATTIMORE, 1944, 78.), páratlan kulturális örökséget hagyva utódaikra, akik mind a mai napig igyekeznek megőrizni vallási és kulturális hagyományukat. A közelmúltban azonban a világ egésze felfigyelt Északnyugat-Kínára: Xinjiangban ugyanis a jogvédő szervezetek jelentései szerint a rendszerszintű diszkrimináció, az elnyomás, az etnikai tisztogatás, a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmény fogalmain keresztül lehet csak megérteni a jelenben zajló történéseket (RUSER et al., 2020). Ezzel szemben a kínai kormány hivatalosan a vallási fanatizmus, a terrorizmus és a szeparatista csoportok ellen harcol (BERNÁT, 2008, 34–35.), és a kialakuló nemzetközi feszültség miatt voltaképpen bezárta Xinjiang kapuit, gátat vetve ezzel az adott területet és az ott élő etnikumokat érintő társadalomtudományi kutatásoknak is.

Korábban, 2010 és 2019 között, magam is több éven keresztül, több ízben folytattam terepmunkát a xinjiangi Ili folyó völgyében élő sibék között. Terepmunkáim során végignéztem, átéltem, hogy a kibontakozó politikai konfliktusok hogyan formálták, alakították nemcsak az ott élő etnikumok és az állam, hanem az egyes etnikumok, vagy egyszerűen csak az ember és ember közti kapcsolatokat. Ezek a történések, valamint a xinjiangi terepem „elvesztésének” megtapasztalása, illetve a Xinjiang-kérdéssel foglalkozó szakirodalom (lásd pl. HASMATH, 2011; RUSER et al., 2020; BELLÉR-HANN – STEENBERG – MIRSULTAN, 2021) áttanulmányozása számos kérdést vetett fel bennem, és ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy a Kínában terepmunkát végző kutatók munkájának mélyreható, különböző látásmódokat ütköztető vizsgálata minden eddiginél aktuálisabb feladat.

E tanulmányom középpontjában is, végső soron, a terephez való hozzáférést befolyásoló tényezők kérdése áll. Ahhoz azonban, hogy e tényezők bármelyikét is láthatóvá tegyem, mindenekelőtt azt tartom fontosnak megvizsgálni, hogy hogyan formálódtak azok az intézményes keretek, hogyan keletkeztek azok a szakmai közösségek, amelyekben belül az antropológiai tudás manifesztálódott Kínában, és amelyek egyszersmind az

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal „OTKA” fiatal kutatói kiválósági program 134244-es számú pályázatának keretében készült. A tanulmány megírásához segítséget nyújtott továbbá az MTA Mobilitási Támogatási Program NKM2023-68-as számú pályázata.

én terepmunkáimnak is intézményes háttérrel biztosítottak. E kérdés tekintetében általánosságban elmondható, hogy Kínában az antropológia történetét négy tényező befolyásolta: a szovjet etnológiai iskola, a marxista etnológia, a nyugat-európai és amerikai antropológiai elméletek, valamint a sajátosan kínai színezetűnek tekintett etnológiai és antropológiai iskolák megszületését elősegítő tapasztalatok és elméletek egymásnak való megfeleltetése – vagyis a kormányzati politika és a tudományos kutatás egybefonódása (ZHANG – WU, 2022, 1.).

Annak a sajátos tudománytörténeti „világrendnek” a kialakulása, amely folyamat mentén az antropológia tudománya formálódott Kínában, több szempontból is érdekes lehet a magyarországi néprajzkutatók, etnológusok, antropológusok számára. A folyamat áttekintése egyrészt fontos adalékul szolgálhat annak megértéséhez, hogy a 19. század végén, illetve a 20. század elején az orientaliztika és az etnológia korabeli, sajátosan magyar intézmény- és kapcsolatrendszerét képviselő magyar kutatók, felfedezők milyen politikai és tudománypolitikai keretek között végezték munkájukat Kína határain belül. Másrészt, messzebbre tekintve, segítheti elmélyíteni ismereteinket arra vonatkozóan, hogy az antropológia adott lokális tradíciói hogyan léptek interakcióba a nyugati országok kutatásaival, azok elméletével és módszertanával (BEN-ARI – BREMEN, 2005, 5.).

Az alapos tudomány- és intézménytörténeti áttekintés nyilvánvalóan megkívánná annak számbavételét is, hogy az általunk néprajznak és etnológiának nevezett tudományok mellett milyen módszertani és ismeretelméleti különbségek mentén polarizálódott az antropológia Kínában. Mint ahogyan elvárható lenne annak vizsgálata is, hogy az egyes, eltérő szociokulturális háttérrel képviselő antropológiai iskolák mennyiben tekinthetők egységesnek vagy éppen egymástól eltérőnek. Ennek részletekbe menő tárgyalása azonban, hogy az adott tudományok és iskolák között hol húzódnak a határok – ha egyáltalán beszélhetünk határokról, valamint az adott tudományterületek határain belül bekövetkező paradigmaváltásokról –, messze meghaladná a jelen tanulmány kereteit.² Így, bár tanulmányom kiindulópontja az antropológia adott régióra vonatkoztatott tudománytörténeti áttekintése, nem célom, hogy megírjam a „kínai antropológia”³ történetének mindenre kiterjedő krónikáját.⁴ Helyette, a nagyívű tudománytörténeti áttekintés után – szem előtt tartva az antropológia „központokról” és „perifériákról” alkotott, esetenként meglehetősen statikusnak bizonyuló (RÉGI, 2017, 20.) analitikus metaforáját –, a „perifériái perifériájáról” érkező bennszülött kutatókra irányítom a figyelmemet.

A szakirodalomban „öslakos etnográfusokként” (ang. *native ethnographers*; lásd pl. STEPHENSON – GREER, 1981) vagy éppen „bennszülött antropológusokként” (ang. *indigenous anthropologists*; lásd pl. RAMSTEDT, 2005) fémjelzett kutatók már az 1930-

² E kérdés tudománytörténeti jelentőségéről lásd pl. MÉSZÁROS, 2020, 315–317.

³ A HARRELL (2001) és STEFFEN (2020) tanulmányaiban megfogalmazott kétségek miatt nem tehetem meg, hogy ne hívjam fel a figyelmet a „kínai antropológia” kifejezés homályos mivoltára. Én magam a jelen tanulmányban az antropológia áttekintő történetét csupán a Kínai Népköztársaság határain belül vezetem végig, és nem elemzem a Brit Hongkongban vagy a Guomindang kormányozta Tajvanon zajló, az antropológia történetét befolyásoló eseményeket.

⁴ Ezzel a feladattal már sokan megpróbálkoztak, aminek köszönhetően számos, könnyen hozzáférhető angol, illetve kínai nyelvű munka tárgyalja az etnológia és az antropológia történetét Kínában. Lásd pl. MCGOUGH, 1979; ARKUSH, 1981; PASTERNAK, 1988; GULDIN, 1990.

as években sokban hozzájárultak az antropológia tudományának fejlődéséhez Kínában. Azóta természetesen az a politikai és gazdasági háttér, amely meghatározta ezeknek a kutatóknak a tevékenységét, sokban változott, amivel szoros összefüggésben módosult annak lehetősége is, hogy mikor, milyen mértékben vehettek részt a tudományos tevékenység „központjainak” munkájában.⁵ Mellettük pedig, előbb az ő munkájukat segítve, majd saját (tudományos) céljaiknak teret engedve megjelentek a Kína határain belül élő etnikai kisebbségek saját kutatói, akiket sok tekintetben nehezen lehetne bármely tudományos diszciplína szerint kategorizálni. Munkásságuk jelentősége azonban saját terepmunkáim tapasztalata alapján mindmáig kétségbe vonhatatlan, mint ahogyan befolyásuk is megkérdőjelezhetetlen a terepmunka-lehetőségek tekintetében.

Az elmúlt néhány évben, a xinjiangi terepem „elvesztését” követő „csendben” sok időm volt újragondolni a terepmunkáimat és az azok során kialakult kapcsolataimat. Azt, ahogyan a falvakban élő emberek – hol csendes megfigyeléssel, hol elutasítással, hol kitörő örömmel kísérve – próbálták értelmezni, mit is csinálok. Mindeközben születtek barátságok, köttettek szövetségek, és utóbbiak közül azok voltak a legerősebb kötelékek, amelyek – részben közös érdekeink miatt – a „perifériák” határain élő és tevékenykedő bennszülött kutatókhoz fűztek.⁶ Számomra itt, ezeknek a kötelékeknek a mentén válik kézzelfoghatóvá a tudománytörténet összefonódása a jelennel, ami miatt tanulmányom második fejezetét a saját terepmunkámat közvetve vagy közvetlenül befolyásoló bennszülött kutatók mibenlétével, a rájuk aggatott megnevezések esetlegességével, továbbá befolyásukkal kapcsolatban megfogalmazott gondolataimnak szentelem. Azokat a rejtett párbeszédeteket igyekszem így felszínre hozni, amelyek egyszersmind kijelölik az általam ismert bennszülött kutatók helyét az antropológia „kínai világrendjében”.

II. Az antropológia áttekintő története Kínában

Az Ázsián belül és Ázsiáról alkotott antropológiai tudás keletkezésének megértése egyaránt két feltételhez kötött. Egyrészt annak áttekintéséhez, hogy a tudástermelésben résztvevő kutatók honnan származtatják identitásukat (BEN-ARI – BREMEN, 2005, 6.); másrészt annak feltérképezéséhez, hogy szakmai közösségeik hol helyezkednek el az „antropológia világrendjében”. A GERHOLM és HANNERZ (1982, 6–8.) által felvázolt, a „központok és perifériák” metaforájával jellemzett struktúrán belül az „antropológia világrendjének” középpontjában az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország állnak (BEN-ARI – BREMEN, 2005, 10.). Ehhez azonban fontos hozzátenni, hogy Ázsia esetében, legfőképpen a gyarmati és a hidegháború utáni új ázsiai antropológiai írások fejlődésében az amerikai és európai tudósok mellett az ausztrál kutatók is nagy szerepet játszottak (EVANS, 2005, 44.).

⁵ Ezt a kérdést Ázsiára vonatkoztatva részletesen taglalja: BEN-ARI – BREMEN, 2005, 27–28.

⁶ Ennek felismerésében, kapcsolataim ártértékelésében sokat segítettek azok a tanulmányok, amelyek azt vizsgálják: „kutató” és „kutattott” *valóban* megnyílnak-e egymás előtt azért, hogy megértsék egymást a benyomásokon és a közvetlen érdekeken túl (BANIWA, 2023, 54.).

Ugyancsak fontos szem előtt tartani azt a tényt, hogy az „antropológia világtrendjének” megrajzolása és benne a nemzetek, így például Kína helyének kijelölése sokkal összetettebb feladat a globális „központok” meghatározásánál.⁷ Mindennek nagyon egyszerű oka van: az, hogy a „központok” által kijelölt utak mentén kialakuló „őshonosított antropológiák” (ang. *indigenized anthropology*; EVANS, 2005, 45.), amelyeket nevezhetünk akár nemzeti antropológiáknak is, maguk is „központokra” és „perifériákra” tagolódnak (BEN-ARI – BREMEN, 2005, 10–11.). A továbbiakban ezért a tagolódás folyamatán keresztül igyekszem bemutatni az antropológia kezdeti lépéseit Kínában. Arra szeretnék választ kapni, hogy hogyan, mikor, minek a hatására és kiknek köszönhetően jelentek meg azok az intézmények, amelyek nemcsak nevükben, de tudományos célkitűzéseikben is az „antropológiai” jelzővel illethetők, illetve hogy hol helyezhetők el ezek az intézmények a kínai társadalomtudományi érdeklődés körein belül. Csak ezek áttekintése után térek rá arra a kérdésre, hogy a politikai viszonyok változása hogyan formálta a Kína határain belül lassanként kialakuló „központok” és „perifériák” tudományos tevékenységének lehetőségeit.

II.1. Antropológia a Kínai Népköztársaság megalapítása előtt

A kínai kutatók által „nyugati antropológiaként” fémjelzett tudományág a 20. század elején jelent meg Kínában (ZHANG – WU, 2021, 2.). Ezekben az időkben, az utolsó császári birodalom, a mandzsu Qing-dinasztia (1644–1912) bukásakor Kína már nem volt ura saját sorsának. Határain belül a szárazság, az éhínség, az áradások és a nyomokban fellépő járványok emberek millióinak az életét követelték meg. A természeti csapások mellett pedig az ország politikai, gazdasági és társadalmi rendszere egyaránt a hanyatlás jeleit mutatta. A régi rendszer 1895 és 1916 között végérvényesen eltűnni látszott, miközben mind több idegen hatalom igyekezett minél nagyobb terület felett befolyást szerezni Kínában. E folyamat menetét a kor legmeghatározóbb ideológiája, a nacionalizmus vezérelte, amelynek képviselői a régi rendszer eltűnését sürgették. Az átalakulásra tett kísérletek azonban nem jártak tartós sikerrel: 1916-ban Kína katonai kormányzói egymás ellen fordultak, külföldi hatalmak támogatásával felosztották egymás között az országot, és beköszöntött a kaosz időszak (SÁRKÖZI, 2018, 6–11.).

E korszak tudománytörténete szorosan összefügg a megalázottság és a kiszolgáltatottság érzésével, amelyet a kínaiaknak saját hazájukban és külföldön egyaránt át kellett élniük.⁸ A kínai értelmiség és a diákság, akiknek egy jelentős része Japánban, Európában vagy az Amerikai Egyesült Államokban tanult, a nyugati életmódban, valamint a nyugatról beáramló eszmék – a demokrácia, az individualizmus, a nacionalizmus – felvirágoztatásában látták Kína megmentésének egyetlen módját. Ebben a morális és szellemi

⁷ Hasonló kérdéssel foglalkozik Szilágyi Zsolt is a mongol néprajzkutatás áttekintéséről szóló tanulmányában (SZILÁGYI, 2024).

⁸ A kínaiakat, és legfőképpen a kínai értelmiséget megrázó sérelmek közé sorolható például a bokszterjegyzőkönny aláírása, a párizsi békekonferencia döntése, amely Japánnak adta az egykori német területeket a Shandong-félszigeten, vagy az északkeleti tartományok Japán megszállása (GERNET, 1982, 645–646.).

zűrzavarban, amely 1919 után érte el csúcspontját, a „tudományok”, köztük a társadalomtudományok mélységesen kétértelmű konnotációra tettek szert: a hazájukra már-már szégyenérzettel tekintő értelmiség egyszerre látta bennük a nyugati világ Kínával szembeni katonai és gazdasági fölényének okát, valamint a kínai felvilágosodás leglényegesebb, alapvető elemét. Annak lehetőségét, hogy általuk áttörjék az elmaradottságuk legfőbb okaként megjelölt hagyományos kultúrájuk korlátait (PIEKE, 2005, 60.).

A korábbi világkép átformálásának szükségességét hirdette az angol evolucionista filozófusok egyik első kínai fordítója, Yan Fu (1854–1921) is, aki Angliában, a Brit Királyi Haditengerészetnél tanult és ismerkedett meg Charles Darwin (1809–1882) és Herbert Spencer (1820–1903) műveivel. Yan Fu a 19. század utolsó éveiben érkezett vissza Kínába, és fordította le Thomas Henry Huxley (1825–1895) *Evolution and Ethics* (1893) című munkáját kínai nyelvre *Tiyanan lun* címmel. Az 1898-ban részben, majd 1902-ben teljességében megjelent fordítását (ALATAS, 2005, 228.) 1910-ig számos további fordítás követte. Neki köszönhető például Herbert Spencer *The Study of Sociology* (1873; kín. *Qunxue yiyuan* 1903), Adam Smith (1723–1790) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776; kín. *Yuan fu* 1901), valamint John Stuart Mill (1806–1873) *On Liberty* (1859; kín. *Qunji quanjie lun* 1903) című művének átültetése kínai nyelvre. Yan Fu fordításai, amelyeket saját megjegyzésekkel egészített ki, nagy hatással voltak a kínai gondolkodásra, különösképpen a rasszról való gondolkodás tekintetében.⁹ Elültették továbbá a köztudatban annak az elképzelésnek a magvát, hogy az életben maradásért folyó küzdelem törvénye nemcsak az állatvilágra, hanem a nemzetekre is vonatkozatható. Yan Fu és kortársa, a Japánba menekült Liang Qichao (1873–1929) az angolszász szociológia, valamint a darwini evolucionizmus eszméjének terjesztésével voltaképpen a Nyugat által kínált új erkölcsi világkép elfogadtatásán fáradoztak; azon, hogy a demokrácia és az individualizmus fokozatosan a kínai szokások és intézményrendszer részévé váljanak (GERNET, 1982, 646–647.).

Idővel azonban a nyugati eszmék iránti lelkesedés alábbhagyott, és a Nyugat utánzásának helyébe az 1930-as évektől a lassan, de biztosan előretörő marxizmus lépett, kielevezve a tisztán elméleti gondolkodók és a forradalmárok közti ellentéteket. Ahogyan Jacques Gernet kifejti, a kommunizmusnak Kínában igen sajátos körülményekhez kellett igazodnia: a kizsákmányolt vidéki népességhez, az ország félgymarmati helyzetéhez, illetve az 1927-től 1949-ig szüntelenül zajló fegyveres harcokhoz. Ebben az időszakban a kínai értelmiség tagjai közül is egyre többen lettek a marxizmus hívei. Ez részben annak volt köszönhető, hogy a magántulajdon eltörlése, amit a 19. században a *taipingok* meg is valósítottak, a kínai forradalmi hagyományok egyik legfőbb, ráadásul igen régi államigazgatási tradíciókkal is kapcsolatba hozható törekvése volt. Ez azonban csupán egy a számos rokon vonás között, ami magyarázatul szolgálhat arra, hogy a nyugati filozófiák közül miért a marxizmus állt a legközelebb a kínai gondolkodás általános irányultságához és tett szert olyan nagy népszerűsége ezekben az időkben az értelmiség tagjai között (GERNET, 1982, 645.).

⁹ Az emberi csoportokat rasszokra osztó „nyugati” osztályozás egészen a 19. század végéig ismeretlen volt Kínában. Az a nézet, hogy a kínaiak a „sárga rasszba” tartoznak, a misszionáriusok közreműködésével terjedt el az 1890-es években (DIKÖTTER, 1997, 36.).

A marxizmus térnyerésével párhuzamosan, ahogyan az irodalom, úgy a kibontakozó folklórkutatás is a forradalom szolgálatába állt. A kínai folklórkutatásban (kín. *minsuxue*),¹⁰ ami szűkebb értelemben a szóbeli irodalom tanulmányozására, tágabb értelemben a kultúra szélesebb megnyilvánulásainak, a hiedelmek, a hagyományosnak tekintett kultúra vizsgálatára irányult, kezdetektől fogva feszültség volt a néptől való tanulás és az emberek felemelésének kívánalma között. Az 1918–1926 között zajló Folklórmozgalom résztvevői arra törekedtek, hogy megváltoztassák társadalmukat, és olyan kulturális és irodalmi reformokat szolgáló politikai programokat hirdettek, amelyek a népi kultúrát a nemzeti örökség valódi forrásának tekintették (LINKE, 1990, 141.). Céljük egy új, népi kultúrán alapuló, de azzal nem azonos kultúra megteremtése volt. Az 1930-as években azonban a nép felemelése és a néptől való tanulás eszméinek ellentéte kiélesedett, és amíg egyes kutatók – mint például Gu Jiegang (1893–1980) – munkássága továbbra is elsősorban tudományos jellegű volt, addig mások számára a folklorisztika a kultúra nacionalizálásának eszközévé vált (EMINOV, 1978, 172.).

A többek között Gu Jiegang, Lou Zikuang (1905–2005) és Zhong Jingwen (1903–2002) nevéhez kapcsolódó folklorisztikai kutatások a népszokások, dalok gondos főljegyzésével nem sorolhatók az általunk „antropológiainak” nevezett munkák közé, hiszen a folkloristák teljesen elkülönítve kezelték gyűjtött anyagaikat attól a társadalmi és kulturális szövegtől, amelybe azok beágyazódtak (PIEKE, 2005, 62.). Ezek a kutatások mégis fontos kiindulópontjai voltak a szociál- és kulturális antropológia térnyerésének Kínában, azokkal a törekvésekkel egyetemben, amelyek a Kínában élő „mások” viselkedését, szokásait, jellemzőit igyekeztek a hatalom kérésének eleget téve megragadni. Az elmúlt években ez utóbbi törekvésekkel kapcsolatban számos tanulmány látott napvilágot, elsősorban a Qing-korra (lásd pl. MILLWARD, 1994; NEWBY, 1999; HOSTETLER, 2001; TENG, 2004) és a 20. század elejére összpontosítva. Laura HOSTETLER (2006) például azt vizsgálta, hogy a Qing-kormányzat milyen ún. Miao-albumok összeállítását rendelte el a Délnyugat-Kínában élő miaókról, hogy tisztviselőik képet nyerjenek arról, kiket is kell kormányozniuk. Rachel HARRIS (2005) pedig azt tanulmányozta, hogy az Északnyugat-Kínában élő etnikumok népdalainak gyűjtése és népszerűsítése mennyire lelkes visszhangra talált az utolsó császári dinasztia bukása utáni köztársasági években, ami egyértelművé teszi az „egzotikum” iránti korai érdeklődés meglétét Kínában (JACOBS, 2008, 547.).

Ekkor, a 20. század első néhány évében – elsősorban a britek Kínában betöltött pozíciói, illetve az Amerikai Egyesült Államokban tanuló kínai hallgatók nagy száma miatt – az angolszász hatások érvényesültek leginkább a társadalomtudományokban Kínában. Azonban a folklorisztika és az etnográfia (kín. *minzuzhi*) közti határvonalak kikristályosodásával, valamint az európai etnológia (kín. *minzuxue*) és az antropológia (kín. *renleixue*)¹¹ felbukkanásával párhuzamosan az eleinte csekély francia és német

¹⁰ A kínai kifejezés szó szerinti magyar fordítása: *népszokástan*.

¹¹ A kínai *antropológia* (*renleixue*) kifejezés az *embertan* szó szerinti fordításának feleltethető meg. A *minzuxue* (*etnológia*) kifejezést *minzutanként*, a *minzizhi* (*etnográfia*) *minzu-feljegyzéseként* lehetne átültetni magyar nyelvre. Az utóbbi két fogalomban fellelhető *minzu* szóösszetétel a japán *minzoku* szóból ered (GLADNEY, 1988, 117.), amelyet a 20. században ültettek át kínai nyelvre. A szóösszetételt a nyugati szakirodalomban gyakorta *népként*, *etnikumként*, *nemzetiségként* fordít-

befolyás egyre erőteljesebbé vált. Sőt, a „kínai” etnológia és antropológia tudományát megalapozó munka is a német Michael Haberlandtnak (1860–1940) köszönhető, akinek *Völkerkunde (Etnológia)* 1898) című munkája Lin Shu (1852–1924) és Wei Yi (1880–1933) fordításában jelent meg 1903-ban *Minzhongxue* címmel (LIU, 2003, 217.; MALIGHETTI – YANG, 2017, 302.).

A Qing-dinasztia kormányzata ugyanebben az évben, 1903-ban állította össze az egyetemek oktatási rendszerét, amelyen belül egy új, a humán rasszok osztályozásával és az antropológia tudományával kapcsolatos kurzus bevezetését fogadták el. Közeli egy évtized múlva, 1912-ben, a Kínai Köztársaság első évében az Oktatási Minisztérium ugyancsak kihirdette az egyetemek újonnan elfogadott oktatási rendszerét, és egy, az 1903-ashoz hasonló kurzus bevezetésére tett javaslatot. Az emberi létezés és a fajok tanulmányozására irányuló kurzust végül egyedül a Pekingi Egyetem vezette be (LIU, 2003, 217.). Mindeközben a rasszokról való gondolkodás a kormányzati politikának is meghatározó elemévé vált. Sun Yixian, vagy magyarul ismertebb nevén Szun Jat-szen (1866–1925), a dinasztikus forradalomnak véget vető 1911-es forradalom vezéralakja is a rasszokról alkotott elképzelések alapján öntötte formába az egyesített *hanzu*, vagyis a *han* nép ideáját, amely a *han* kínaiakat egységes „rasszként” jelölte meg.¹² Rajtuk kívül Sun Yixian még négy további, egy-egy „rasszhoz” sorolható csoportot nevezett meg: a mandzsukat, a mongolokat, a tibetieket és a *hui* név alatt egyesített muszlimokat. Ezek a csoportok voltaképpen felölelték valamennyi, a hatalomra potenciálisan jogot formáló és a formálódó kínai nemzeti egység létét kiválásukkal esetlegesen veszélyeztető etnikumot, akik a *han*okkal együtt alkották az Öt Nép Köztársaságát (GLADNEY, 1988, 116.). Szun Jat-szen rasszokról alkotott elképzelését Jiang Jieshi, azaz Csang Kaj-sek (1887–1975), az 1927-re Kína legnagyobb hatalmú katonai vezetőjévé váló tábornok változtatta meg, akinek hatalmát szovjet modellen alapuló egypártrendszer alapozta meg. Sun Yixiannel ellentétben Jiang Jieshi azt hirdette, hogy minden nem *han* csoport is egy és ugyanazon ősi kínai rassz része (GLADNEY, 1988, 117.). Ezzel voltaképpen azt az ideát öntötte formába, amelyből aztán a Kínai Kommunista Párt is sokat merített a kínai nemzeti egység kiépítéséhez (MULLANEY, 2011, 2.).

Az antropológia fogalma a fenti politikai, tudománypolitikai háttér mellett került bevezetésre a kínai tudományos világban (ZHANG – WU, 2021, 2.). Mindez Sun Xuewúnak (1888–1952) köszönhető, aki 1916-ban, a *Kexue (Tudomány)* című folyóiratban publikálta *Renleixue zhi gailüe (Bevezetés az antropológiába)* című tanulmányát, mintegy bevezetést nyújtva az európai és amerikai antropológiába (LIU, 2003, 217.; MALIGHETTI – YANG, 2017, 302.). Rá két évre, 1918-ban jelent meg Chen Yinghuang (1887–?) a Pekingi Egyetem professzorának *Renleixue (Antropológia)* című könyve a Shangwu Yin Shuguan gondozásában. Bár elsősorban a fizikai antropológia jellemzőit ismertette, voltaképpen

ják. Ugyanakkor arra hivatkozva, hogy a *minzu* szóösszetétel jelentését mindig másként értelmezték a kínai etnopolitikában, a kínai kutatók közül egyre többen érvelnek amellett, hogy az adott kifejezés, jelképezve a fogalom sajátosan kínai értelmezését, fordítás nélkül jelenjen meg az idegen nyelvű szakirodalomban (lásd pl. LEI, 2023, 23–43.). Erről a kérdésről bővebben lásd GLADNEY, 2003b, 7–9.

¹² A ma hivatalosan elismert 56 kínai etnikumon belül a *han* kínaiak teszik ki Kína lakosságának mintegy 92 százalékát.

ez volt az a monográfia, amely a köztudatba emelte az addig majdhogynem ismeretlen tudományt Kínában (LIU, 2003, 217.).

Ezzel szemben az etnológia formális bevezetésére 1926-ban került csak sor. Ekkor írta meg Cai Yuanpei (1868–1940) a *Yiban (Általánosságban)* magazinban megjelent *Shuo minzuxue (Az etnológiáról)* című tanulmányát, aminek hatására számos kínai tudós fogott bele etnológiai és antropológiai tanulmányokba (ZHANG – WU, 2022, 4.). Maga Cai Yuanpei, aki 1917-ben a Pekingi Egyetemet is megreformálta, Berlinben és Lipcsében tanult (LIU, 2003, 217.). 1906 és 1909 között a Lipcsei Egyetemen hallgatott antropológiát és filozófiát, de 1911 és 1915 között többször ellátogatott Franciaországba is (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303–304.). Az etnológiáról írt tanulmánya mellett ő fordította le kínai nyelvre Friedrich PAULSEN (1846–1908) *System der Ethik* (1906; kín. *Lunlixue yuanli* 1909) című könyvét is, majd 1917-ben megírta a *Zhongguo lunlixue shi (A kínai etika története)* című monográfiáját (GERNET, 1982, 650.).

A *Shuo minzuxue (Az etnológiáról)* című munkájában Cai Yuanpei voltaképpen az etnológia tudományos célkitűzéseit igyekezett összefoglalni, kiemelten azt, hogy az adott tudományág elsődleges célja az egyes népcsoportok kultúrájának kutatása, azok lejegyzése és összehasonlítása. Ebben határozta meg az etnológia különbözőségét a rasszok osztályozására irányuló tanulmányoktól, illetve az antropológiától, ami az akkori kínai értelmezés szerint az emberi létezés biológiai természetét hangsúlyozta (LIU, 2003, 217.).

Cai Yuanpei 1928 áprilisában az Academia Sinica Társadalomtudományi Intézetén belül megalapította az Etnológiai Kutatócsoportot, amelynek egyszersmind vezetője is lett. Fő célkitűzése egy olyan új kutatói nemzedék kinevelése volt, amelynek tagjai tudományos munkájuk alapjának a terepmunkát teszik meg. Rendkívül magas presztízsének és az Akadémián betöltött pozíciójának köszönhetően végül az etnológia vált a Kína határain belül élő népcsoportokkal foglalkozó tanulmányok hivatalos elnevezésévé, míg a mind szélesebb körben ismertté váló szocio- és kulturális antropológiát leginkább a szociológiához társították (LIU, 2003, 219.).

Mindez jól mutatja az antropológia és az etnológia között fennálló bonyolult viszonyt az adott időszakban, amikor is négy fő célkitűzés megvalósítása motiválta az érintett kutatókat. Először is, hogy (1) minél több, antropológiai és etnológiai témájú könyvet fordítsanak le kínai nyelvre, illetve hogy (2) kínai kutatók is minél nagyobb számban publikáljanak antropológiai és etnológiai témákban. Harmadszor, kiemelten fontosnak tartották, hogy (3) megfelelő intézményes háttérrel rendelkező kutatócsoportokat hozzanak létre, amelyek tagjai (4) minél több terepmunkát végezzenek.¹³ Az empirikus adatgyűjtésről, a terepmunkáról alkotott elképzelések tekintetében ugyanakkor fontos különbség körvonalazódott ekkor a Nyugat és Kína között, ahol a terepmunka recepciója az adott politikai, társadalmi és kulturális kontextus által meghatározva meglehetősen egyedinek tekinthető. A kínai kutatók az etnológia és/vagy az antropológia tudományának kialakulásakor ugyanis egyértelműen csak a Kína határain belül élő

¹³ 1928 és 1945 között mintegy harminc kutatóról lehet tudni, akik tizenhat különböző etnikai csoportnál folytattak terepmunkákat (LIU, 2003, 218.).

etnikumok kutatására fókuszáltak (ZHANG – WU, 2022, 4.), a kulturális és társadalmi létezés törvényeit vizsgálva.¹⁴

Az új társadalomtudományi diszciplínák elterjedésében számos, nagynevű kutatótól tanult, neves intézményben doktorált kínai tudós vett részt. Így például Fu Sinian (1896–1950), az Academia Sinica Történeti és Filológiai Intézetének első direktora Londonban, a University College-on hallgatott pszichológiát 1920–23 között. Li Ji (1896–1979), aki igen magas pozícióra tett szert a Nankai Egyetemen Tianjinben, a Harvard Egyetemen doktorált 1923-ban (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303.). Ling Chunsheng, (1902–1981), aki a Párizsi Egyetemen doktorált, Marcel Maussnál (1872–1950) hallgatott antropológiát (GUO, 2013, 136.). Wu Wenzao (1901–1985), miután 1923-ban végzett a mai Qinghua Egyetemen, Pekingben, a Columbia Egyetem hallgatója lett, ahol Franz Boas (1858–1942) tanítványaként tanult és szerzett doktori fokozatot. Az ő tanítványai közül szintén sokan végeztek külföldi tanulmányokat: Li Anzhai (1900–1985) a Yale Egyetemen védte meg doktori disszertációját 1947-ben, ahol Edward Sapir (1884–1939) hallgatója volt, míg Lin Yaohua (1910–2000) 1940-ben Raymond Firth (1901–2002) vezetésével írta meg PhD-dolgozatát (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303.). A modern Kína legkiválóbb és talán legnagyobb befolyással bíró antropológusa, Fei Xiaotong (1910–2005) pedig Bronislaw Malinowski (1884–1942) hallgatója volt, és doktori fokozatát 1938-ban a London School of Economicsban szerezte meg. Doktori értekezése, ami *Peasant Life in China* címmel 1939-ben angol nyelven is megjelent, mérföldkőnek számít a kínai antropológiában. Voltaképpen ez volt az első munka Kínában, ami a klasszikus antropológiai módszertan mentén a kínai bennszülött csoportok modern, komplex társadalmának megértését célozta meg (LIU, 2003, 218.).

A fent felsorolt kutatók tudományos tevékenységéhez az 1930–40-es évektől gomba módra szaporodó főiskolai, egyetemi kutatóhelyek, kutatóintézetek nyújtottak intézményes háttérrel, mint például a Zhejiang, a Zhongshan és a Xiamen Egyetemek.¹⁵ 1933-ban a Qinghua Egyetemen pedig megalapították a Szociológiai és Antropológiai Intézetet, ahová a nagynevű orosz tudóst, Sergej Mihajlovich Shirokogorovot (1887–1939) is meghívták tanítani.¹⁶ Mellette, elsősorban Wu Wenzaónak köszönhetően olyan kiváló társadalomtudományi kutatók is megfordultak a Yanjing Egyetemen, mint például Alfred Radcliffe-Brown (1881–1955) 1935-ben, illetve Leslie White (1900–1975) 1937-ben és 1939-ben (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303–304.).

Ugyancsak erre az időszakra tehető a Kínai Etnológusok Szövetségének megalapítása (1934), illetve a hozzá fűződő folyóirat, a *Minzuxue Bao* (Etnológiai közlöny) elindítása (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303–304.). Mindeközben Wu Zelin (1898–1990), a Qinghua Egyetem antropológia tanszékének vezetője megalapította az első, nemzeti

¹⁴ Az, hogy a „központokról” a „perifériákba” érkező kutatók – mintegy „laboratóriumként” szemlélve az adott társadalmakat – ténylegesen meg tudták-e valósítani ezt a célkitűzésüket, ugyanolyan kérdéses, mint a Nyugat esetében, a „klasszikus antropológia” korának nevezett időszakban. Erről bővebben lásd SÁRKÁNY, 2013, 70–71.

¹⁵ Az itt felsorolt intézmények listája természetesen korántsem teljes. A második kínai–japán háború idején (1937–1945) alakult, a határmenti területeken élő etnikumokra szakosodó etnológiai és antropológiai kutatásokat befogadó intézmények bemutatását lásd pl. LIU, 2003, 218.

¹⁶ A fentebb említett FEI Xiaotong az adott intézmény első hallgatói közé tartozott (LIU, 2003, 218.).

relikviák közzétételének szentelt kiállítótermet, amelynek tanszéke adott otthont. Lin Huixiang (1901–1958), a Xiamen Egyetem professzora szintén 1934-ben állította fel az első antropológiai múzeum előkészítő osztályát (LIU, 2003, 218.).

A pezsgő tudományos élet eredményeként az 1920–40-es években számos angol, német, francia és japán nyelvű antropológiai munkát fordítottak le kínai nyelvre. Ide sorolható például Franz Carl Müller-Lyer (1857–1916) *The History of Social Development* (1920) című munkája, ami Tao Menghe (1887–1960) fordításában jelent meg *Shehui jinhua shi* címmel 1929-ben, vagy az ugyanebben az évben kiadott *Gudai shehui* című fordítás Lewis Henry Morgan (1818–1881) *Ancient Society* (1877) című munkájából. Ezzel párhuzamosan mind több kínai tanulmány is megjelent, mint például Cai Hesen (1895–1931) *Shehui jinhua shi* (1924; *A társadalmi fejlődés története*) vagy Lin Huixiang *Wenhua renleixue* (1934; *Kulturális Antropológia*) című munkája. A megjelenő publikációk mellett az új tudományágban való elmélyedést jelképezi az is, hogy 1934-ben, a Londonban tartott első Antropológiai és Etnológiai Tudományok Nemzetközi Kongresszusán három kutató személyében Kína is képviseltette magát (LIU, 2003, 218.).

Az Európából származó etnológia és az antropológia tehát a 19. század végén, a 20. század elején megtette első lépéseit Kínában. A fent felsorolt főiskolák, egyetemek, kutatóintézetek kutatói mindent megtettek azért, hogy megpróbálják értelmezni az Európában és az Amerikai Egyesült Államokban kidolgozott tudományos elméleteket és módszertanokat. Ezzel párhuzamosan, az 1930-as évek végén megkezdődött a nyugati etnológiától és antropológiától való elválás hosszú emancipációs folyamata, amely új, eredeti perspektívák megszületéséhez vezetett (MALIGHETTI – YANG, 2017, 302.). A folyamat előre haladtával párhuzamosan két nagy iskola formálódott meg, amelyek mind a követhető elméleti paradigmák, mind vezető kutatóik kulturális háttere tekintetében eltéréseket mutattak (ZHANG – WU, 2021, 2.).

Az északi iskola vezető alakja a korábban már említett Wu Wenzao volt, akinek munkásságára elsősorban Bronislaw Malinowski és Alfred Radcliffe-Brown, illetve a brit funkcionalizmus volt hatással. A Yanjing Egyetemhez fűződő iskola célja elsősorban gyakorlati problémák megoldása és egy saját elméleti paradigma kialakítása volt (ZHANG – WU, 2021, 2.). Nem véletlen hát, hogy érdeklődésük középpontjában a határmenti területeken élő etnikumok álltak (MALIGHETTI – YANG, 2017, 302.).

A déli iskola megalapítását a fentebb már szintén említett Cai Yuanpei alakjához kapcsolják, de az irányzat jeles képviselője volt a korábban már ugyancsak szóba került Lin Huixiang is. Ezt az irányzatot alapvetően az amerikai diffuzionizmus befolyásolta, és tagjai legfőképpen az etnikai csoportok történelme és kultúrája, a kulturális transzmisszió problematikája, a belső migráció, illetve a kínai nemzeti integráció iránt érdeklődtek (MALIGHETTI – YANG, 2017, 302.).

A megkülönböztetés a két iskola között tehát nem korlátozható csupán az általuk alkalmazott elméletre és módszertanra, hiszen kutatási érdeklődésük is alapvetően különbözött egymástól. A déli iskola tagjai elsősorban Kelet- és Dél-Kínára fókuszáltak, történelmi megközelítést alkalmazva, ami miatt hangsúlyozták a régészettudomány eredményeinek, valamint az ókori irodalom tanulmányozásának jelentőségét. Ezzel szemben a strukturális funkcionalizmust követő északi iskola követői, bár ugyancsak nagy figyelmet szentel-

tek a történeti szövegeknek, úgy vélték, hogy az antropológia feladata nem korlátozódhat a társadalmi és kulturális evolúció feltárására. Számukra e helyett a kortárs társadalom megértése volt a legfőbb cél (MALIGHETTI – YANG, 2017, 303.).

A két iskola által követett nyugati elméletek jelentősége még a második kínai–japán háború 1937-es kitörése után, a mindinkább a határ menti etnikumokra koncentráló kutatások tekintetében is érezhető volt. Ekkortájt kezdett azonban a marxista etnológia is egyre nagyobb befolyással bírni, előre vetítve egy új korszak kezdetét az antropológia történetében Kínában (ZHANG – WU, 2022, 5.).

II.2. Antropológia a Kínai Népköztársaság megalapítása után

A Kínai Népköztársaság megalapítása után (1949) az antropológia igen bonyolult utat járt be Kínában. 1952-ig minden nemzeti felsőoktatási intézményt újrastrukturáltak, hogy hozzáigazítsák azokat az új politikai hatalom elvárásaihoz. A modern szociológiához, a politikatudományhoz, a jogtudományhoz és a vallástudományhoz hasonlóan a szociál- és kulturális antropológiát is, mint burzsoá pszeudotudományokat, gyarmati vagy imperialista elméletek hordozóit (EVANS, 2005, 45–46.), törölték a szabadon gyakorolható társadalomtudományok sorából (LIU, 2003, 219.). A kommunista hatalom kiépítését szolgáló ideológusok a nyugati antropológiát egyértelműen a gyarmatosító kormányok kiszolgálójának, a gyarmatosítás eszközének tekintették (ZHANG – WU, 2021, 3.). Rehabilitálása majd csak az 1970-es években kezdődött meg, lépésről lépésre, míg az etnológia, mint az etnikai kisebbségek tudománya, ha meghatározott keretek között is, de tovább létezhetett (LIU, 2003, 219.).

Az Új Kína megalakulását követően Kína voltaképpen lezárta határait a külföldről érkező antropológusok előtt. A kutatás még a „baráti” országokból érkező „testvéri” elvtársak számára is hosszú ideig lehetetlen volt,¹⁷ ami miatt sokan a határon túli kínai világban kezdtek új kutatásokba.¹⁸ Ezzel egy időben, a felsőoktatás 1952-es reformja után, a kínai kormány társadalomtudósai zömét a szintén 1952-ben alapított Központi Nemzetiségi Főiskola Kutatási Osztályába tömörítette. Az adott intézmény neve az alapítását követő években többször is változott, előbb Központi Nemzetiségi Főiskola Nemzetiségi Kutatóközpont (1980), majd Központi Nemzetiségi Egyetem Etnológiai Intézetre (1994), végül Központi Nemzetiségi Egyetem Etnológiai és Szociológiai Inté-

¹⁷ Evans egész Ázsiára vonatkozóan érzékletesen beszámol arról, hogy a kommunista hatalomátvétel után még ha idővel meg is nyíltak az érintett országok határai a kutatók előtt, a terepmunkák csak szigorú ellenőrzés mellett folyhattak. Mint írja, ezek a megszorítások az olyan „testvéri” elvtársakra, elsősorban szovjet és magyar kutatókra is vonatkoztak, akik Vietnámban végeztek ritkaságszámba menő kutatásokat (EVANS, 2005, 45.). Bár név szerint nem említi, de feltehető, hogy Evans a magyar kutató(k) alatt a BTK Néprajztudományi Intézet tudományos tanácsadóját, Vargyas Gábort érti, aki a vietnámi brúk között 1985–1989 között végezte terepmunkáit (VARGYAS, 2022, 177.).

¹⁸ A Tajvani Nemzeti Egyetemen például 1949-ben alapították meg a Régészeti és Antropológiai Tanszéket. 1955-ben a tajvani Academia Sinica is előkészítette az Etnológiai Intézet megalapítását, ami hivatalosan 1965-ben kezdte meg működését. Hongkongban az 1970-es évektől szenteltek mind nagyobb figyelmet az antropológiának; a Hongkongi Kínai Egyetemen például 1980 óta létezik antropológia tanszék (LIU, 2003, 219.).

zetre (2000). Voltaképpen ez az intézmény volt a Kínai Népköztársaság első etnológiai kutatóközpontja,¹⁹ a „kínai etnológia szimbóluma”, ahol a legnevesebb etnológusok, szociológusok, antropológusok, történészek és nyelvészek dolgoztak együtt a legkülönbözőbb etnikai csoportokból. Közéjük tartoztak a fentebb már többször említett Wu Wenzao és Fei Xiaotong is (MALIGHETTI – YANG, 2017, 305–306.).

Ezeknek a tudósoknak számos kormányprogramban kellett részt vennie, amelyek közül kettő kiemelkedő jelentőséggel bírt. Az első az etnikai csoportok megkreálását szovjet néprajztudományi mintára (FUNK, 2009, 315–316.; KHALID, 2021, 206.; ROY, 2005, 17.) visszavezethető *Etnikus klasszifikációs program* (kín. *Minzu shebie*) volt, amelyet a kínai kormány 1954-ben hirdetett meg (REES, 2000, 17.). Célja az volt, hogy az egységes akadémiai hálózattá szervezett „kínai etnológiát” a nem-*han* csoportok kategorizálásának szolgálatába állítsák (MULLANEY, 2011, 39.). A Kínai Népköztársaságban a ma hivatalosan elismert 56 etnikai csoport e program eredményeként született meg. A másik az 1956-ban, az *Etnikus klasszifikációs programmal* szoros összefüggésben meghirdetett *Nemzetiségek társadalmának és történetének országos ívű adatgyűjtési munkája* (kín. *Quanguoxing de minzu shehui lishi diaocha gongzuo*) című program volt, ami elsődlegesen az etnikai kisebbségek életkörülményeinek feltárását célozta meg (SÁRKÖZI, 2018, 80.).

Ezek a programok – amelyek az etnicitás tudatosítását tették meg a kutatások hajtóerejévé – kiemelkedően fontos szerepet játszottak a kínai kormány kisebbségpolitikájának és döntéshozatalának kialakításában (LIU, 2003, 220.). A programokban dolgozó társadalomtudósok igazodni kényszerültek a kormány azon elvárásához, hogy az állami ellenőrzést kiterjesszék az elmaradottnak ítélt kisebbségek felett.²⁰ A kutatók és kutatók egymáshoz való viszonyát mindennél jobban szimbolizálja, hogy alig volt olyan nagy befolyással bíró vezető kutató, aki megtanult volna egy kisebbségi nyelvet. Nemcsak elfogadott, de elvárt követelmény volt, hogy a kutatás minden fázisa a többségi etnikum nyelvén folyjon; az egyedüli kutatók, akik kisebbségi nyelveken dolgoztak, maguk is valamelyik etnikai kisebbségből származtak, akiket azért vontak be a kutatásokba, hogy segítsék a „központok” munkáját (EVANS, 2005, 47–48.).²¹

Az az elméleti apparátus, amellyel a „kínai etnológusok” az Új Kína megalapítását követően dolgoztak, a marxizmus sztálinista-maoista változata és a szovjet nemzetiségi elmélet volt (MALIGHETTI – YANG, 2017, 304.). A marxizmus tehát nem valamiféle „tisztá” formában eresztett gyökeret Kínában, és nem is valamiféle „tisztá” elméleti térben működött, hanem – mint minden tudás – alávetette magát a helyi politikai, társadalmi és kulturális erőknél (EVANS, 2005, 46.). A kínai etnológusoknak pedig – ahogyan az Sárközi Mihály meglátása szerint az európai volt szocialista országokban is történt –

¹⁹ A Kínai Tudományos Akadémia Nemzetiségi Kutatóintézetét 1956-ban alapították meg (LIU, 2003, 219.).

²⁰ A nyugati kutatótársadalomban sokan egyetértenek abban, hogy ez a folyamat egyfajta belső gyarmatosításként értelmezhető. Ahogyan Dru C. GLADNEY írja, minden társadalom hajlamos a „másik” egzotizálására, de Kínában ez a folyamat az állam aktív projektje volt, ami a nemzeti egység megteremtését szolgálta (2003a, 258.). A belső gyarmatosítás kérdéséről bővebben lásd pl. JACOBS, 2008, 546.

²¹ Ezeknek az etnográfusoknak a jelentőségéről szól tanulmányom második fejezete.

a maga vizsgálódási területén meg kellett keresnie azokat a jelenségeket, amelyek formálódásának törvényeit feltárva alátámaszthatták a történelem és a kultúra alakulásának marxista magyarázatát (SÁRKÁNY, 2013, 74.).

Az „imperialista nyugati elméletektől” való elszakadásnak és az antropológia „őshonossá” tételének egyik következménye az lett, hogy a Kínai Népköztársaság megalapítását követő mintegy harminc évben (!) a kínai antropológusok nem fértek hozzá az új antropológiai elméletekhez és kutatási eredményekhez. Azok az emberek, akikkel elméleti és empirikus kérdéseket vitathattak meg, szinte kivétel nélkül Kína határain belül éltek; más országok kommunista értelmiségeivel is csak ritkán nyílt lehetőségük a találkozásra. A bezárkózás másik következménye az volt, hogy Kína társadalomtudósainak Lewis Henry Morgan és Friedrich Engels (1820–1895) evolúciós téziseire alapozva kellett végezniük kutatásaikat, a társadalmi fejlődés öt evolúciós állomásának – a *kezdetleges kommunizmus*, a *rabszolgaság*, a *feudalizmus*, a *kapitalizmus* és a *szocializmus* – szemüvegén keresztül szemlélve saját társadalmukat. Bizonyos tekintetben tehát Kína antropológusai egészen a közelmúltig egyfajta 19. századi evolucionista intellektuális univerzumban éltek – ahogyan Evans megfogalmazza (EVANS, 2005, 46.).

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a szociál- és kulturális antropológia elméletein felnövekvő kutatók ne ismerték volna fel a fenti ideológiák gyakorlatban való alkalmazásának esetlegességeit (SÁRKÖZI, 2018, 16.), és ne gondolkodtak volna el saját szerepükön a kialakuló tudományos világrendben. Példaként a kutatások középpontjának megtett intézmény, az 1952-ben alapított Központi Nemzetiségi Főiskola Kutatási Osztályának igazgatóját, a fentebb már többször említett Fei Xiaotongot hoznám fel, aki elsősorban Shirokogorov tanítványának tartotta magát. Az orosz antropológus évekig tanított a pekingi Qinghua Egyetemen, ahol Fei Xiaotong angliai doktori tanulmányai előtt szociológiából és antropológiából szerzett egyetemi diplomát (PASTERNAK, 1988, 639–640.). Tanulmányai hatására Fei Xiaotong a „burzsoá antropológia” kényszerű megtagadása előtt és után is legalább annyira antropológusnak, mint etnológusnak és szociológusnak tekintette magát, mondván:

„Ami engem illet, soha nem tettem egyértelmű különbséget az antropológia, a szociológia és az etnológia között, és ez a tisztázatlan státusz soha nem befolyásolta a munkámat. [...] Valójában soha nem változtattam kutatásom módszertani céljain és elméletén, mert megváltozott a diszciplináris neve. [...] A tudományos siker kulcsa a célok világos megértésében, a módszerek tökéletesítésében és az elmélet fejlesztésében rejlik.”²²

Fei Xiaotongot igazolja, hogy a brit funkcionalista antropológia által áthatott korai munkái a vidékfejlesztésről és a vidéki társadalmi struktúráról az új politikai döntéshozók és akadémikusok számára is fontos inspirációs források maradtak 1949 után is. Nem véletlenül, hiszen könyvei a falvakban és városokban végzett terepmunkákon alapultak, amelynek köszönhetően az etnopolitikai intézkedéseket végrehajtó intézmények

²² Fei Xiaotongot angol nyelven idézi PIEKE, 2005, 63–64. S. I. GY. kiemelése.

nem elszigetelten, hanem a teljes társadalmi struktúra funkcionális részeként álltak elő (PIEKE, 2005, 63.).

Ám a Fei Xiaotong által képviselt tudományos szemlélet sem élhetett sokáig az új politikai keretek között. Az újonnan formálódó tudományterület, amelynek ideológiai keretét tehát Morgan és Engels evolúciós elméletének sztálini újraértelmezése adta, és amelynek a kultúra elszigetelt elemeinek dokumentálása és összegyűjtése volt az elsődleges célkitűzése, mindinkább a szocialista folklórkutatásból, semmint az etnológiából vagy a szociál- és kulturális antropológiából táplálkozott. Végül 1957-ben, miután a Kínai Kommunista Párt megkezdte elszakadását a Szovjetuniótól, az anti-jobboldali kampány során Fei Xiaotongot Wu Wenzaóval és sok más kollégájával együtt jobboldalinak bélyegezték, a szovjet etnológiai iskolát pedig – ahogyan korábban az antropológiát – burzsoának és revizionistának kiáltották ki (PIEKE, 2005, 63.). Ez a szemlélet egészen a „kulturális forradalom” (1966–1976) után bekövetkezett változásokig meghatározta a tudományos életet (MALIGHETTI – YANG, 2017, 306.).²³

Miután a „kulturális forradalom” hullámai végigsöpörtek egész Kínán, egy hosszú rehabilitációs folyamat kezdődött meg, és ezen a folyamaton belül a társadalomtudományok megreformálása mindennél nagyobb figyelmet kapott a kínai kormánytól. Ez fordulópontot jelentett az antropológia történetében is, ahol az 1978–1995 közötti időszakot a diszciplína rekonstrukciós periódusának tekinthetjük, amit az ugrásszerű fejlődés és a nemzetköziesítés időszaka követett (ZHANG – WU, 2021, 1.).

A Kínában bekövetkező változások tekintetében kulcsfontosságú jelentőséggel bírt a Kínai Kommunista Párt 11. kongresszusának 3. plenáris ülése, amelyre 1978. december 18–22. között került sor Pekingben. Ez a plenáris ülés a politikai élet fordulópontja volt: Kína vezetői ezen az ülésen fogadták el Deng Xiaoping (1904–1997) realista politikai irányvonalát, a „reform és nyitás” politikáját, míg a „kulturális forradalmat” hivatalos dokumentumokban ítélték el (POLONYI, 1994, 244–245.). Ugyanebben az évben, 1978-ban a KKP Központi Bizottsága megrendezte az Országos Tudományos Konferenciát is Pekingben, amelyen néhány befolyásos tudós javaslatot terjesztett elő a kínai antropológia visszaállítására, amit etnológusok és szociológusok egyaránt örömmel fogadtak (ZHANG – WU, 2021, 4.). Ennek az előterjesztésnek, és általánosságban véve a „reform és nyitás” politikájának köszönhetően a mai Nemzetiségi Egyetem is visszanyerte jelentőségét Kína egyetemei között, a berkein belül folytatott etnológiai és antropológiai kutatásokkal egyetemben (MALIGHETTI – YANG, 2017, 307.).

²³ A folklorisztikán belül hasonló változások mentek végbe. A hatalmat kiszolgáló folkloristák – a Kínai Kommunista Párt ortodoxiájával összhangban – fő feladatuknak egy új népi kultúra megteremtését tartották. Voltaképpen Mao 1942-es, a Yan'an Irodalmi és Művészeti Fórumon megfogalmazott irányelvei mentén összegyűjtött folklór szolgáltatta a nyersanyagot a kínai szocialista kultúrát megteremtő írók és művészek számára. Zhong Jingwen (1903–2002) folklorista – sok kortársához hasonlóan – ugyancsak a jobboldaliak elleni kampány áldozata lett, és csak az 1980-as években állhatott ismét az akadémiai folklórtudomány élére (PIEKE, 2005, 62–63.).

1–2. kép Pártpolitikusok látogatása Xinjiangban a „kulturális forradalmat” követő politikai, gazdasági és kulturális rehabilitáció idején. Fényképek: An Su, 1980-as évek.
Reprodukció a fotós engedélyével

Ettől kezdve megsokszorozódott az antropológiai kutatásoknak háttérrel nyújtó intézmények száma Kínában. A Kínai Etnológiai Társaság 1980-ban alakult meg (LIU, 2003, 220.). A Kínai Antropológiai Társaság formálisan 1981 óta létezik (ZHANG – WU, 2021, 4–5.). Az egyetemek sorában ugyanebben az évben, 1981-ben, a Guangdong tartományi Guangzhouban, a Zhongshan Egyetemen állították vissza először az antropológia tanszéket. Ennek vezetője, Liang Zhaotao (1916–1987) két alapképzési szakot indított, egyet archeológiából, egyet pedig etnológiából, amit később átneveztek antropológiára (MALIGHETTI – YANG, 2017, 307.). Kezdeményezésükhöz további egyetemek is csatlakoztak, mint például a Fujian tartományi Xiamen Egyetem, ahol 1982-ben egyetemi képzés indult kulturális antropológiából (ZHANG – WU, 2021, 4.).

Utóbbi egyetemen még egy évvel korábban, 1981-ben került megrendezésre az Első Nemzeti Antropológiai Szimpózium, amelynek témája az antropológia helyének és szerepének kitűzése volt a kínai társadalomtudományok sorában (ZHANG – WU, 2021, 5.). 1983-ban, a Kanadában megrendezett Tizenegyedik Antropológiai és Etnológiai Nemzetközi Akadémiai Szimpóziumon a Kínai Társadalomtudományi Akadémia egy delegációval képviselte a kínai társadalomkutatókat. Ez volt az első lépés a nemzetközi akadémiai kapcsolatok megerősítéséhez többek között Japánnal, Franciaországgal, Németországgal, Olaszországgal, Angliával, Amerikával és Ausztráliával (LIU, 2003, 220.). A nemzetköziesítés tekintetében hasonlóan nagy jelentőséggel bírt az 1984-es guangzhou-i nemzetközi antropológiai szimpózium, amely az első nemzetközi antropológiai konferencia volt Kínában (ZHANG – WU, 2021, 5.).

Az 1980-as években bekövetkező nacionalista fordulat mély hatást gyakorolt az újjászülető társadalomtudományokra is, és amíg a történészeket a kínai etnikumok hazaszerető múltjának megírása motiválta (SÁRKÖZI, 2018, 143.), addig az antropológusok – a szociológusokkal egyetemben – diszciplinájuk megerősítése érdekében tudományuk *sinicizálását* (kín. *zhongguohua*) vagy lokalizálását, „öshonosítását” (kín. *bentuhua*) igyekeztek előkészíteni (PIEKE, 2005, 65–66.). Ebben az időben a formálódó „kínai antropológiát” egyaránt jellemezte a legújabb nyugati antropológiai elméletek bevezetése, illetve új, kínai elméletek megalkotása (HARRELL, 2001; LIU, 2003, 221.; ZHANG – WU, 2021, 7.).

Az adott tudománypolitikai háttér az 1990-es évektől számos további új antropológiai tanszék, specializáció és kutatóközpont megszületését eredményezte, de az új intézmények létrehozásánál is jellemzőbb volt a már meglévő kutatóhelyek átnevezése vagy alintézmények létrehozása. Ugyancsak ekkortájt a társadalomtudományokat képviselő legnevesebb intézmények, mint például a Kínai Társadalomtudományi Akadémia, számos különböző antropológiai programot szerveztek (MALIGHETTI – YANG, 2017, 307.). Az antropológia jövőjének szempontjából azonban minden bizonnyal az a szociál- és kulturális antropológiai tárgykörben 1995-ben rendezett szeminárium bírt a legnagyobb jelentőséggel, amelyen a korábbi történések után rehabilitált Fei Xiaotong felvetette, hogy a kínai antropológiának, etnológiának és szociológiának osztozniuk kell fejlődési útjuk ívében. Ezen az úton haladva a kínai antropológia nemcsak elismert nemzeti társadalomtudománnyá vált – gyakorlati jelentőségű társadalmi témák kutatásával sokban hozzájárulva a kormányzati politikai célok érvényre juttatásához –, hanem mind jobban integrálódott a nemzetközi tudományos világba is (ZHANG – WU, 2021, 5–8.).

III. A bennszülött kutatók és a terepmunka Kínában

A Kínában megtett első lépései után az antropológia – bár a közte és az etnológia közötti lévő viszony sok tekintetben mindmáig tisztázatlan maradt²⁴ – az intézményesülés, a tehetséggondozás, a kutatóközösségek kiépítése és a nemzetköziesítés tekintetében kétségtelenül nagy utat járt be. Diszkurzív szinten a Kínában dolgozó antropológusok arra törekedtek, hogy a „kínai antropológia” megteremtésével bizonyítsák és leépítsék a diszciplínájukat globálisan, évtizedeken keresztül meghatározó „központok” és „perifériák” mítoszát, miközben maguk is hasonló tudományos világrendet építettek ki országuk határain belül. E folyamat éppen ezért többet kínál a „központok” és „perifériák” közötti entitások újragondolásánál: éppúgy, mint bármely más ázsiai ország tekintetében, felkínálja a hegemon modell kiterjesztésének és alternatíváinak vizsgálatát is (BENARI – BREMEN, 2005, 29.).

Ez a vizsgálat véleményem szerint azonban csak akkor válik teljessé és élővé, ha a folyamatot, a történéseket interakciók keretében próbáljuk meg értelmezni. Emiatt tanulmányom második részében a saját kutatásaimon és tapasztalataimon keresztül próbálom meg végiggondolni, hogy a „kínai antropológia” történetében milyen szerepet játszottak – és játszanak mind a mai napig is – a „perifériák perifériájáról” érkező bennszülött kutatók. Ezzel együtt arra is igyekszem kitérni, hogy ezeknek a kutatóknak a tevékenysége milyen jelentőséggel bír az antropológiai és/vagy etnológiai terepmunka-lehetőségek tekintetében.

III.1. A terepmunka politikai és tudománypolitikai háttere Kínában

Ne végezz több színterű kutatásokat! (Helyette kutass egyetlen falut, egyetlen közösséget!) Ne dolgozz Kínában! (Helyette menj Tajvanra, ahol azt kutathatsz, amit csak akarsz!) Ne kutass etnikai kisebbségeket! (Kutasd inkább az „igazi” kínaiakat, a *hanokat*!) Ne kutasd a muszlimokat! (Helyette foglalkozz inkább a népi vallásokkal vagy a buddhistákkal!) – íme néhány azok közül az intelmek, íratlan szabályok, „meg nem tanulandó leckék” közül, amelyekkel Dru C. GLADNEY pályafutása során szembe talákozott Kínában. A Max Planck Institute for Social Anthropology gondozásában napvilágot látott tanulmányának megjelenése óta (2003b) több mint húsz év eltelt, de a kér-

²⁴ A 2000-es évek elején az Államtanács Akadémiai Bizottságának tudományrangsorolásában az etnológia az első szintű tudományok közé tartozott. Második szintű diszciplínaként az etnológiának voltak alárendelve a marxista elméletre és az etnicitás politikájára, valamint a kínai etnikai kisebbségek történetére, művészetére és gazdaságára irányuló kutatások. Az antropológia mint második szintű diszciplína az első szintű szociológiának volt alárendelve (LIU, 2003, 219.). A tudománypolitikai besorolással szemben viszont az egyik legnépszerűbb kínai online lexikon meghatározása szerint az etnológia az antropológia egyik ága, és az etnológusok feladata, hogy összehasonlító kutatásokat végezzenek a népcsoportok, fajok, etnikumok eredetével, elterjedésével, társadalmával, nyelvével, vallásával kapcsolatban. A két diszciplína képviselőivel szemben az etnográfusok feladata adott csoportok, etnikumok kultúrájának a vizsgálata a velük való közvetlen kapcsolat által, de összehasonlító kutatások elvégzése nélkül. <https://zh.wikipedia.org/zh-hans/%E6%B0%91%E6%97%8F%E5%AD%A6> (letöltés ideje: 2024. június 30.)

dések, amelyekkel akkor foglalkozott, mindmáig aktuálisak. Közülük sok dilemmával nekem is szembe kellett nézнем terepmunkáim előkészítése és lefolytatása alatt.

2010-ben, amikor a PTE IDI Néprajz- és Kulturális Antropológia Tudományok Program doktoranduszaként lehetőséget kaptam arra, hogy öt hónapig a „kínai etnológia” fellegvárának központjában, a pekingi Központi Nemzetiségi Egyetemen tanulhassak, már tudtam, mit szeretnék: folytatni az egyetemi tanulmányaim alatt megkezdett kutatásaimat, és feltérképező jellegű terepmunkát végezni az eredetileg Északkelet-Kínában élő, mandzsu nyelvet beszélő sibék között. Ez volt a feltétele annak, hogy bejárva az adott etnikai kisebbség által lakott térségeket, közösségeket, eldönthessem, hogy a jövőben hol lenne érdemes hosszú időtartamú, résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunkát kezdenem. Céljaimat nem akartam, nem tudtam, nem is tudtam volna eltitkolni, hiszen már a Központi Nemzetiségi Egyetemre is azért jelentkeztem, hogy – terepmunkáimat előkészítve – mandzsu nyelvet tanuljak a Nemzeti Kisebbségek Régi Nyomtatványainak Kutatóintézetében. Innen, az egyetem vezetőségének engedélyével juthattam el az északkeleti tartományok mellett Északnyugat-Kínába, a mai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület vidékére, ahol a sibék egy maroknyi csoportja él.

Azt, hogy a Központi Nemzetiségi Egyetem vezetősége milyen nagy felelősséget vállalt azzal, hogy lehetővé tette xinjiangi látogatásomat, csak a későbbi terepmunkáim során értettem meg, amikor is adott kormányzati szervek emberei szinte hetente kikérdeztek engem és adatközlőimet arról, mit is csinálok ott. Az ellenőrzések háttereként fontos tudni, hogy a 18. század derekán, amikor a Qing-dinasztiát megalapító mandzsuk hatalma északkeleten már megdőnhetetlennek látszott, ezt a vidéket még mindig különböző mongol törzsek uralták. A mandzsuknak 1757-ben sikerült csak megtörnie e törzsek hatalmát, és az új tartomány birodalomba történő beilleszkedése még hosszú időn keresztül nehezen haladt. Csak a 19. században négy muszlim felkelés söpört végig ezen a tartományon, amelyek közül a legnagyobb 1865–1877 között zajlott. A 20. század folyamán pedig egy 1933-as ujgur felkelés vetett majdhogynem véget a kínai kontrollnak az adott terület felett (LATTIMORE, 1944, 80.).

Maguk az ujugrok egy török nyelvű, szunnita muszlim etnikum, akik mind a mai napig megőrizték azokat a nyelvi, vallási és kulturális vonásaikat, amelyek hasonlóvá teszik őket Közép-Ázsia és a Közel-Kelet más török nyelvű népeihez – özbegekhez, kazakokhoz, kirgizekhez, türkménekhez, anatóliai törökökhöz és azeriekhez (BELLÉRHANN, 2020, 559.). Az ujugroknak az 1900-as évek első felében, a Kínai Népköztársaság megalapítása előtt – túl az 1933-as eseményeken – 1944–1949 között is volt egy nagyobb elszakadási kísérlete, amiről a Nyugat elsősorban moszkvai jelentések alapján értesülhetett (LATTIMORE, 1944, 78.). Miután azonban a kínai csapatok visszaszerezték a kontrollt az adott terület felett, ami végül 1955-ben elnyerte az autonóm tartományi rangot és ma is használta hivatalos nevét (BERNÁI, 2008, 31.), megkezdődött annak az asszimilációs törekvéseket és a modernizáció előmozdításának elemeit elegyítő nemzetiségi politikának a kiterjesztése (BARTHA-RIGÓ, 2017, 59.), amely mind a mai napig meghatározza nemcsak az ujugrok, hanem a Xinjiangban élő valamennyi etnikai kisebbség, így a sibék mindennapjait.

3. kép Életkép Xinjiangból. Fénykép: Sárközi Ildikó Gyöngyvér, 2007

Ennek a politikának, illetve a tartományban kibontakozó és a nemzetközi szintésre is kilépő etnikai konfliktusoknak a részletes áttekintése a jelen tanulmánynak nem feladata. Azt azonban fontosnak tartom kiemelni, hogy dacára a célzottan Xinjianggal foglalkozó, a szegénység felszámolását célul kitűző gazdasági irányelveknek, többek között a politikai döntéshozatalban való tényleges részvételük megghiúsulása és a munkaerőpiacot jellemző diszkrimináció miatt (HASMATH, 2011, 134–135.) az ujgurok az 1990-es évektől kezdve egyre határozottabban adtak hangot elégedetlenségüknek (BELLÉR-HANN, 2020, 559–560.). Ezzel párhuzamosan az ujgurok megnövekedett etnovallási tudatától, illetve a szeparatistának bélyegzett törekvéseitől való félelem szigorú intézkedésekre sarkallta a kínai kormányzatot, és a két fél között évtizedeken át tartó összecsapások számos halálos áldozatot követeltek mindkét oldalon.

A feltérképező jellegű terepmunkám eredményeire építve a fenti politikai háttér mellett kezdem meg résztvevő megfigyelésen alapuló terepmunkáim sorát a xinjiangi Chabucha'er Sibe Autonóm Járásban 2012-ben, az akkori Xinjiangi Tanárképző Egyetem Történelmi és Etnológiai Intézet Szociál- és Kulturális Antropológia Kutatóintézetének intézményes háttérével. Ekkor már előkészítés alatt állhattak a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Etnológiai és Antropológiai Intézetének a *Gazdasági és társadalmi fejlődés átfogó felmérése Kína etnikai kisebbségi területein a 21. század elején* (kín.

21 Shiji chu Zhongguo shaoshuminzu diqu jingji shehui fazhan zonghe diaocha) címmel 2013-ban kezdeményezett, országos ívű kutatásai. Ahogyan azt az adott program címe is sejteti, ezek a társadalmi kérdésekkel, problémákkal összefüggő kutatások az antropológia gyakorlatban való alkalmazását, a kormányzati politika megvalósításának elősegítését követelték meg a tudomány képviselőitől (ZHANG – WU, 2021, 11.). Különösképpen igaz ez Xinjiang tekintetében, ahol a társadalmi jelen szisztematikus kutatására irányuló törekvések kibontakoztatása egyértelműen a társadalmi és gazdasági fejlődés feltétele (FANG, 1996, 5.).

Az antropológia tudományán belül ez a pragmatikus attitűd – ahogyan azt az előző fejezetben már jeleztem – a „kulturális forradalom” után vált mind hangsúlyosabbá Kínában, és maradt meghatározó napjainkig annak ellenére is, hogy még mindig épp olyan kevesen nevezik magukat szociál- vagy kulturális antropológusnak, mint korábban. Ráadásul a legtöbb antropológiai kurzust még mindig szociológiai, etnológiai vagy történettudományi tanszékeken és intézetekben oktatták (PIEKE, 2005, 64.), ahogyan azt a xinjiangi fogadóintézményem neve is jelzi. Annak, hogy ez az 1993-as alapítású intézmény (DIMULATI – CUI, 2003, 93.) egyáltalán hajlandó volt intézményes háttérrel nyújtani a kutatásaimhoz, megengedte, hogy belelássak kínai kollégáim társadalomtudományi kutatásainak mikéntjébe, valamint lehetővé tette, hogy falura költözhessek terepmunkát végezni Kína politikailag talán legszigorúbban felügyelt tartományába, egyértelműen annak is köszönhető volt, hogy az intézmény akkori vezetője több magyarországi kutatóval és intézménnyel ápolt régre visszatekintő, jó kapcsolatot. Ám a belém fektetett bizalom önmagában kevésnek bizonyult a kutatások megkezdéséhez, és a terepmunkához szükséges engedélyek kijárása 2011 őszétől még hosszú hónapokat vett igénybe.²⁵ Annak érdekében, hogy betekintést nyújtsak ebbe a folyamatba, illetve a terepmunka lefolytatásának feltételrendszerébe, az alábbiakban közlök néhány válogatott szemelvényt a terepmunkanaplómból.²⁶ Az első vonatkozó bejegyzés így szól:

„Tegnap egész nap vártam a kapcsolatra XY, de nem jött. [...] Ma azonban pekingi idő szerint 11.30-kor találkoztunk, és elmentünk abba a 6. emeleti irodába, ahol a kutatók ügyeit intézik. [...] Teljesen értelmetlen a rendszer. A vidéki kutatás engedélyezéséhez kell egy ember, aki lekísér, és egy, aki ott figyelemmel követ. No meg igazolás a szállásról – bár még azt sem tudom, hogy az engedélyt megkapom-e. [...] Egy hét múlva talán lesz eredmény.”
(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 2.)

Akkor, amikor a fenti sorokat írtam a terepmunkanaplómba, már készen voltam azzal a rövid kutatási tervvel, amelyben pontokba szedve fejtettem ki, hogy pontosan hol, mikor és milyen ütemterv szerint szeretnék haladni a kutatásaimmal. Terveim között szere-

²⁵ Bár a 2010-es terepfelmérést követően 2011. november 22-én érkeztem csak vissza Xinjiangba, az ügyintézés valójában már korábban, még Magyarországról elkezdődött.

²⁶ Az itt nyilvánossá tett kiemelésekben változtatások, javítások nélkül közlöm a terepnapló-bejegyzéseimet, megtartva az esetleges helyesírási hibákat is. Egyedül a terepmunkanaplóban feljegyzett szemelvényeket nem hozom nyilvánosságra; minden egyes személynevet az „XY” jelölés helyettesít.

pelt, hogy anyanyelvi környezetben tanulhassak sibe nyelvet,²⁷ illetve hogy minél több, a sibék történelmével és vallási kultúrájával²⁸ kapcsolatos anyagot gyűjtsék. A kutatási terv utolsó pontjában jeleztem, hogy a gyűjtött anyagokat a fogadóintézményem kutatóival szeretném áttekinteni, és hogy az adott kutatás képezné alapját a doktori disszertációmnak. Ezt a gépelt kutatási tervet az egyetemi ügyintéző lepecsételte és kézírással kiegészítette az engedélyeztetés első szakaszához szükséges információkkal, jelezve, hogy terepmunkám során hol fogok lakni és ki fog az utamon kísérni. A kutatásaim megkezdésének utóbbi feltétele – ahogyan az a terepmunkanapló idézetből is kiviláglik – teljesen váratlanul ért, sőt! Megrémisztett a gondolat, hogy a folyamatos felettem gyakorolt kontroll kitételével a terepmunkám be is fejeződött, mielőtt elkezdődhetett volna, hiszen lehetetlenné válik a beilleszkedésem, a meghitt, bensőséges kapcsolatok kiépítésének a lehetősége. Csak akkor nyugodtam meg kissé, amikor megtudtam, hogy kísérőmként egy a fogadóintézmény által kiválasztott doktoranduszt tettek meg, aki maga is sibe nemzetiségű és onnan származott, ahol én a kutatásaimat megkezdzeni terveztem.

Az egyetem még ugyanezen a napon a leadott kutatási tervem alapján kiállított két dokumentumot, egyet a Xinjiang Ujgur Autonóm Tartományi Oktatási Osztálynak, egyet pedig a Chabuča'er Sibe Autonóm Járási Kulturális Irodának címezve. Ezekben részletesen ismertették, hogy ki vagyok, hol születtem, hol dolgozom, és hogy doktoranduszként a fogadóintézményben folytatok kutatásokat együttműködésben az ottani kutatókkal. Ugyancsak tájékoztatást adtak a kutatásaim tervezett menetéről, továbbá arról, hogy kit jelöltek ki a felügyeletemre. Külön kiemelték továbbá, hogy a tervezett terepmunkát önköltségből állom, és a megadott információkra hivatkozva kérték a címzett intézményeket, hogy bírálják el a terepmunka végzésére irányuló kérelmet. Ekkor azonban még nem sejtettem, hogy az engedélyek kiadásához még számos hasonló papír kiállítására lesz szükség, és ezt az alábbi, mintegy két héttel később írt terepnapló bejegyzés is alátámasztja:

„Az elmúlt napokban felgyorsultak az események, bár én még mindig úgy érzem, hogy vánszorog az idő.

A vidéki lakhatási engedélyem még mindig nincs kiadva. Elvileg holnap utaztam volna, de lehet, hogy a papírokat csak holnap kapom kézbe. Ha ez így van, akkor talán már nem kapok vonatjegyet. [...]

20 perc múlva hívom az irodát az engedély ügyében. Bankba talán ma nem jutok el, majd meglátjuk...”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 15.)

A fenti bejegyzéssel egy napon látott napvilágot a Xinjiang Ujgur Autonóm Tartományi Oktatási Osztálynak a tartományi Külügyi Hivatalhoz írt kérelme. Ebben a korábban

²⁷ Ennek jelentőségéről a bennszülött kutatók kapcsán a következő alfejezetben írok.

²⁸ A kutatási terv megírásakor igazodtam ahhoz a fogalomhasználathoz, ami a kínai nyelvű néprajzi és antropológiai szakirodalmat jellemezte. Ezért használtam a *zongjiao* (vallás) fogalom helyett a *zongjiao wenhua* (vallási kultúra) kifejezést. Az adott fogalmak használatának jelentőségéről lásd SÁRKÖZI, 2021, 168–169.

leadott anyagok alapján megfogalmazták, hogy elfogadják a terepmunka megkezdésére irányuló kérelmemet, és engedélyezik, hogy anyagokat gyűjtsék a sibék történelméről, kultúrájáról, népdalairól. Egyszóval, hogy olyan kutatómunkát folytassak, ami segíti a doktori értekezésem megírását. A kérelemben hangsúlyozták, hogy a kutatásaim kiadásait önköltségen állom, hogy az utamon a fogadóintézmény mely hallgatója fog kísérni, illetve hogy a terepmunka lefolytatásával kapcsolatban minden a vonatkozó jogszabályok betartása szerint fog történni.

A várt engedélyek beszerzése azonban még váratott magára, ahogyan azt a további – olykor meglehetősen ingerlékeny hangvételű – terepnapló-bejegyzéseimből is látni lehet:

„Bármilyen meglepő, még mindig Ürümcsiből²⁹ jelentkezem. ☺ De már nem vagyok dühös, ezen már csak röhögni lehet. [...]

Indulásom napján jött egy SMS, hogy a nem tudom kicsoda még mindig nem írta alá a papírokat, így kimentem az állomásra, és visszaváltottam a jegyet.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 20.)

„No, ma egy kicsit megmozgattam a szálakat. Megint felhívtam XY tanárnőt, és fenyegetőleg megkérdeztem, hogy szükséges-e nekem személyesen felkeresnem az érintett lingdao-t³⁰ ahhoz, hogy megkapjam végre a papírokat. Majd írtam egy három lapos SMS-t a kapcsolatnak, hogy miként is zajlanak az események, és jeleztem, hogy nekem ez mind pocsékba ment idő.

A kapcsolat most hívott vissza aggódva, holnap maga néz utána a dolognak.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 21.)

„Bejegyzéseim lassanként egy Y kategóriás brazil szappanoperára hasonlítanak: megkapom az engedélyt, nem, nem kapom meg, de, meglesz, csak még néhány nap, még néhány hét, vagy nem?

A dolog a Wenhuating-en 文化厅³¹ belül akadt el, és az ok egy új, júniustól érvényben lévő törvény. Ennek fényében újra kellett írni a papírokat, és ma magam mentem el a központba, ami a Nanmen-től 南门³² nem messze található. Az épület jellegtelen, mint a sikátor is, amiben áll. Az iroda, ahova mennem kellett, a hetedik emeleten áll. Ott két nő ült egymással szemben, az asztalaiknál, és rettentő mogorván kezeltek.

Majd befutott XY úr; aki még a titkárnőknél is lekezelőbb volt. Végignézte a papírokat, szépen, lassan, tüzetesen, végigkritizálva mindent, majd átmentünk az irodájába, ahol tovább folytatta a vizsgálatot. Végül egy papírt nyomtatott ki és dugott az orrom alá, a negyedik pontra bökdösve, mely szerint nem nyújtottam be részletes ismertetést a kutatási terveimről, az eredmények közléséről stb.

²⁹ Ürümcsi (kín. Wulumuqi) város a Xinjiang Ujgur Autonóm Tartomány tartományi székhelye.

³⁰ A lingdao jelentése: vezető.

³¹ A Kulturális Osztály kínai megfelelője.

³² Az említett hely a tartományi székhely egyik központi tere.

Itt azért nem bírtam ki, és megjegyeztem, hogy ezt korábban is közölhatték volna velem, de hát, ugye, »remélem, megértem a törvényeiket« – mondta alig leplezett mosollyal az arcán. [...]

A dühtől remegő kezekkel szuszakoltam vissza a papírokat a mappába, elkészöntem, és rohantam vissza a kollégiumba, hogy megírjam a beszámolót. Szép, három oldalas összegzés lett, holnap folytatás következik.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 28.)

Az a törvény, amelyet a fenti bejegyzésben említék, a szellemi kulturális örökség védelmére hivatkozva szabályozza többek között a terepmunka végzésének feltételeit Kínában, és kérvényem benyújtásakor mindössze pár hónappal korábban, 2011 februárjában lépett csak érvénybe. Ennek a törvénynek megfelelően 2011. december 28-án a tartományi Kulturális Osztály egy új beadványt készített. Ebben a személyes adatok megadása mellett részletesen ismertetnem kellett a tervezett terepmunka lefolytatásához szükséges korábbi munkatapasztalataimat, valamint azt, hogy pontosan hol, mit és milyen módszerekkel (jegyzetek készítésével, kép- és hanganyag rögzítésével) fogok kutatni.

Ehhez a beadványhoz, mintegy kiegészítésként született meg egy további, mindenél részletesebb kutatási terv is, amit azonban másnap ismét nem talált elégségesnek a hivatal:

„Ma reggel ismét megírtam a Wenhuating-et, és az anyagomat ismét nem találták elegendőnek. Pontosán meg kell határozni, hogy hogyan, milyen módszerekkel akarok kutatni (riport, fénykép, felvétel stb.), és hogy a kutatott anyagokat mire akarom felhasználni. Például el akarom-e adni vagy fel akarom-e tölteni az internetre.

Mindenesetre ma sokkal barátságosabbak voltak, és én is higgadtabban álltam hozzá a dologhoz. Az ottani főmuftik egyikével írtam egy papírt, hogy pontosan adja meg nekem a szükséges paramétereket, ennek alapján újraírtuk a tervezetet. Most faxon várjuk a választ, hogy így elfogadják-e, ha igen, akkor újból le kell pecsételtetni, és mehetek vissza.

Mint kiderült, nem csak az iskolában, hanem az egész tartományban én vagyok az első, aki ezeket a papírokat elintézi.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 29.)

„Ma reggel ismét a Wenhuating-ben kezdtem a napomat. Idejekorán odamentem, hogy minél előbb megkezdjék az ügyintézést. Az ötödik emeleti folyosón összefutottam azzal a lekezelő, apró emberrel, akivel kapcsolatban nem tudom eldönteni, hogy valamilyen betegség vagy a rosszindulat tette-e olyan rókaszerűvé, amilyen. Amint meglátott, rögtön beterelt az irodájába, és telefonált XY úrnak [...], hogy jöjjön, mert itt van ez a magyar „hogyishívják”.

XY úr azonban késett, elakadt a forgalomban. Amikor megérkezett, mondta, hogy tegnap átolvasták a papíromat, és telefonon meg is vitatták a kérdéses pontokat XY tanárnővel – csak akkor kerekedett el a szeme, amikor közöltem vele, hogy

minderről tudomásom van, mert amikor mindezt megbeszélték, ott voltam XY mellett.

Aztán XY úr megint átfutotta a papírokat, és elkezdte intézni az ügyemet. [...] És XY úr felkapta a kagylót, és telefonált, és elrohant, majd jött vissza, és hozta a papírjaimat. Én pedig oda álltam mellé, [...] és XY úr megragadta a tollat, és rávéste a papíromra az „engedélyezve” 同意 szót a megfelelő rubrikába, majd jött a rókaalkú is, aki kénytelen-kelletlen szintén a beleegyezését adta. Majd végigmért, volt valami csodálkozás a szemében, aztán köszönés nélkül elment. XY úr pedig bőszen fénymásolt és pecsételt, majd a telefonszámával a kezemben utamra engedett, miközben én a »nem is tudom, hogyan fejezhetném ki a szívemben lakozó mélységes hálámát« szavakkal búcsút vettem tőle.

Amint kértem a kis síkátorba, nagyot szippantottam a levegőbe, és felhívtam XY-t, hogy a papírok a kezemben vannak. Ő pedig elmagyarázta, hogy hogyan juthatok el a Waiban 外班 irodához, ahol az engedélyeztetés utolsó fordulója vár rám. Úgyhogy felszálltam a 44-es buszra a Nanmen-en, és három megállót követően leszálltam, majd kis keresgélés után megérkeztem a keresett épületbe. Ott felmentem a 21. emeletre, és betoppantam abba az irodába, ahol a végső engedélyt megadják. Kisebb megrökönyödést váltott ki, hogy magam vittem a magam papírjait, de közöltem velük, hogy nincs vesztegetnivaló időm, és mivel az ügyintéző nem ért rá, az Újév miatt pedig holnap délutántól szerdáig minden zárva tart, ezért én vettem kézbe a dolgokat.

A papírokat leadtam, holnapra vagy szerdára kész lesznek.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2011. december 30.)

„A január 3-i napom eseménytelenül telt, ma azonban reggel kaptam egy SMS-t XY-tól, hogy a papírjaim talán délutánra kész lesznek. Majd egy óra múlva hívott, hogy ő nem ér rá, ezért én menjek el ügyet intézni. Így beültem egy kávézóba, vártam egy óracskát, utána pedig a Nanmen-en felszálltam a 44-es buszra, és elmentem a Waiban-hoz. Ott átvettem a papírokat, amiket XY lefénymásolt az egyetem főépületében, és megígérte, hogy a jövő héten átadja azokat XY-nak. A papírokat megmutattam XY-nak is, aki örömeiben megölelt.”

(Terepnapló-bejegyzés, 2012. január 4.)

Így történt, hogy a fogadóintézményben dolgozó kollégák segítségével – tudomásom szerint – Xinjiang történetében elsőként sikerült kijárom valamennyi szükséges engedélyt, hogy falura költözve megkezdhessem terepmunkáimat a sibék között. A fentebb kiemelt szemelvényekből ugyanakkor kimaradt, hogy miközben az engedélyek kiadására vártam, hogyan segített a háttérből a sibe értelmiség, akik között az intézményesített néprajzi, etnológiai, antropológiai kutatások keretén kívül tevékenykedő bennszülött, sibe kutatók is szép számmal akadtak. Az adott kormányzati szervezetek által elfogadott kutatási tervem is valójában a velük való egyeztetések, a velük folytatott párbeszédék eredményeként született meg, és bár ezeknek a kapcsolatoknak a kiépítése még 2010-ben, a feltérképező jellegű terepmunkám során kezdődött meg, jelentőségüket csak sokkal később ismertem fel.

审批机关意见	
经办人 审核意见	同意 签名(盖章): 塔依尔江 2011年12月30日
非物质 文化遗产调查 管理机构审核 意见	同意 签名(盖章): 魏延芳 2011年12月30日
非物质 文化遗产调查 管理机构审批 意见	同意 签名(盖章): 高亚芳 2011年12月30日
备注	

4. kép A terepmunkát engedélyező dokumentumok egyike. Fénykép: Sárközi Ildikó Gyöngyvér, 2012

III.2. Terepmunka a bennszülött kutatók terepén

2010-ben, még a feltérképező jellegű terepmunkám idején ismertem meg a Jilin Tartományi Néprajzi Társaság Sibe Nemzetiségi Gyógyászati és Kulturális Örökség Kutatóközpontjának vezetőjét, Tong Jingfeit (1951–2022) – vagy ahogyan én hívtam: Tong bácsit. Tong bácsi már az első találkozásunk alkalmával a szívébe zárt engem, aminek két oka is volt. Az egyik a magyar származásom és a családnevem volt, merthogy Tong bácsi az általa felállított sibe–magyar rokonságelmélet szerint hitt abban, hogy bizonyos magyar családnevek összeegyeztethetők bizonyos sibe nemzetségekkel. Vezetéknevem, a Sárközi/Sárközy pedig éppen ezek közé a családnevek közé tartozik, ami miatt Tong bácsi úgy vélte, hogy rokonok vagyunk. A másik ok egyszerűen az a tény volt, hogy a sibék között, a sibékről szerettem volna kutatásokat folytatni, ami rendkívüli módon meghatotta a saját etnikuma iránt mélyen elkötelezett Tong bácsit. Nyomban írt is nekem összesen nyolc ajánlólevelet, amelyekben ismertette, hogy magyar doktorandusz hallgató vagyok, aki a sibék történelmét és kultúráját kutatja, és hogy őseim a sibék Sagu nemzetségével azonos ágról valók. Az ajánlólevelekben kérte továbbá a címzetteket, hogy azok segítsék a kutatásaim kibontakoztatását. A levelekhez

pedig csatolt egy listát, amelyen tartományok szerinti beosztásban valamennyi olyan sibe politikai vezető, illetve értelmiségi neve ott szerepelt, akik Tong bácsi reményei szerint segítségemre lehettek a kutatásaimban.³³

5. kép Tong Jingfei. Fénykép: Készítője ismeretlen, 1975. Reprodukció engedéllyel

Tong bácsi, annak ellenére, hogy egy, a nevében néprajztudományi jellegű kutatóközpontot vezetett, nem volt sem néprajzkutató, sem etnológus, sem antropológus. A róla szóló hivatalos életrajzok egyike úgy mutatja be, mint egy egyetemet végzett embert, akinek felsőfokú végzettsége van masszázsból, és aki nem mellesleg párttag (NA – HAN, 2010, 966.). Hozzá hasonlóan sokan azok közül, akik a listáján szerepeltek, szintén „csupán” az etnikumuk iránti elkötelezettségük miatt váltak műkedvelő kutatókká. Mégis, ez a lista lett az első támpontom ahhoz, hogy megalapozhassam a tervezett kutatómunkámat. Tong bácsinak köszönhetően ugyanis a lista alapján feltárult előttem a bennszülött sibe kutatóknak az a kapcsolatrendszere, amely – túl a kutatások hivatalos, államilag elismert intézményes keretrendszerén – ha nem is közvetlen módon, de alapvetően befolyásolta a munkámat. Mert bár a lista ajtókat nyitott ki előttem, a terep, amelyre vezetett, a bennszülött kutatók terepe is volt egyben. Ennek jelentőségét csak a sibék sajátos történelmén keresztül érthetjük meg.

Maguk a sibék, ahogyan azt fentebb már említettem, eredetileg Északkelet-Kínában, Mandzsúria vidékén éltek. Több évszázados horcsin mongol fennhatóság után hódoltak be a későbbi Qing-dinasztia megalapítója, Nurhacsi (ur. 1616–1626) előtt, és kezdték

³³ A Tong bácsival való megismerkedésem történetét lásd SÁRKÖZI, 2018, 1–3.

meg szolgálatukat a mandzsuk hatalmának alapját képező Nyolczászlós hadseregben. A Nyolczászlós hadsereg kiépítése a 17. század elejétől annak derekáig nagyjából fél évszázadot vett igénybe, és a sibék a hadseregbe sorozva – azon túl, hogy nevük feljegyzésével a történelem színpadára léptek – mintegy „megörökölték” a mandzsuk nyelvet és írásrendszert. 1764-ben azonban császári parancsra a sibe haderő egy részét határőrszolgálatra a birodalom északnyugati határvégeire, a mai kínai–kazah határ mentére, az Ili folyó völgyébe rendelték. Az áttelepülő katonák családjaikkal együtt indultak el északkeletről, és a mai Mongólián keresztül vezető útjuk az Ili folyó völgyéig valamivel több mint egy évig tartott (SÁRKÖZI, 2018, 6–9.).

A nyugatra telepítés eseménye a sibe azonosságtudat alakulásának egyik legfőbb mérföldköve. Az áttelepítést követő évszázadok során ugyanis a „kínaiává válás” folyamata nem azonos arányban érintette az egymástól elszakított sibék két nagy csoportját, meglehetősen sajátos nyelvészeti és kulturális jellemzőkkel ruházva fel őket. A sibék Északkelet-Kínában maradt csoportjai, amelyek elszórtan éltek a nyolczászlós katonai táborokban, a *han* kultúra erőteljes hatása, a Nyugat egyre intenzívebb befolyása és az idegen hatalmak expanziós törekvései miatt már az 1900-as évek elejére egy újfajta identitástudat szerint éltek, elfeledve nyelvüket, írásrendszerüket és szokásaik jelentős részét. Sibe identitásuk elvesztéséről árulkodnak a nagynevű orosz antropológus, Szirokogorov 20. század eleji, mandzsuk-tunguz népekről folytatott kutatásai is, amelyek kapcsán Szirokogorov említést sem tesz a mandzsúriai sibékről; helyette csak az Ili folyó vidékén élő „sibe mandzsukról” tudósít (SHIROKOGOROFF, 1924, 14.). Ezzel szemben az Északnyugat-Kínába áttelepített, a Nyolczászlós hadsereg katonai táborainak mintájára kiépített falvakban élő sibék számára lehetővé vált, hogy megőrizzék sibe identitástudatukat (SÁRKÖZI, 2018, 9–10.).

Ezen a területen, a mai Xinjiangban az indoírani, iszlám, türk, mongol és tibeti kulturális hatások történelmi korokon keresztül elegyedtek a *hanok* kultúrájával. A vidéken belül Ili völgyének lakói mindig is mongol vagy türk eredettel bírtak, de az 1700-as évek közepén, amikor a sibék letelepültek itt, a tartományon belül is nagy áttelepítések történtek (WIENS, 1969, 760–761.). Ezekben az időkben a tartományt valójában nem a központi hatalom irányította, hanem olyan tisztviselők, akiknek a földrajzi elszigeteltség miatt jóformán nem volt kapcsolata a központi kormányzattal. Ez az elszigeteltség egészen a 20. század első harmadáig jellemző volt Xinjiangra, ahol a mintegy 30 000 fős sibe falvak is az 1930-as évekig megőrizték katonai tábori jellegüket. 1927-ben, amikor Lattimore Xinjiangban járt, még nem voltak autók és repülőgépek a tartományban, mint ahogyan nem volt elektromos hálózat és telefon sem. Amíg a Turkesztán–Szibéria vasút el nem készült (1926–1931), és amíg az első repülőgépek fel nem szálltak, a vidék megközelítése kelet felől, a Góbi sivatagon keresztül, tevékaravánokkal, hónapokat vett igénybe. Északi irányban, Dél-Szibéria sztyeppén át, a legközelebbi vasútvonal megközelítése több mint tíz napig is tarthatott kocsival vagy szánnal. Nyugatra, Xinjiang déli vidéke felől, a közép-ázsiai vasutat öt-hat napon belül lehetett elérni lóháton, a területet övező hegyi hágókon át. Míg dél felől a világ legmagasabb hegyei húzódnak – a Himalája, a Karakorum és a Kunlun –, amelyeken keresztül egy, de akár két hónapra is szükség lehetett az áthaladáshoz lóháton, tavasszal vagy ősszel.

De nemcsak Xinjiang volt elvágva a külvilágtól, hanem határain belül is az egyes csoportok egymástól. Az ott élő emberek nem xinjiangiként gondoltak magukra, hanem kasgariként, turfániként, jarkandiként – attól függően, hol éltek a vidék határain belül (LATTIMORE, 1944, 78–79.).

6. kép Postás egy jurtában élő családnál Xinjiangban. Fénykép: An Su, 1980-as évek.
Reprodukció a fotós engedélyével

Ezen a területen egészen az 1950-es évekig a néprajzi, etnológiai, antropológiai kutatások jelentős részét orosz vagy nyugatról érkező kutatók, köztük magyarok végezték (DIMULATI – CUI, 2003, 93.). Így volt ez a sibékre irányuló kutatások tekintetében is, amelyekben belül az egyik első – és sokáig az egyetlen – etnográfiai kutatás az orosz N. N. Krotkov (1869–1919) nevéhez köthető.³⁴ A helyzet csak a Kínai Kommunista

³⁴ A KROTKOV által 1912-ben írt tanulmány a sibe sámánok beavatási rítusáról, a késlétra megjárásának szertartásáról tudósít. Ez volt az a próbatétel, aminek sikerétől függött, hogy a sámántanoncok milyen sámánokká lesznek: csak a késlétrát sértetlenül megjáró tanítványok válhattak *iletu*, azaz *igaz* sámánná, akik gyógyíthattak közösségükben. A próbát nem teljesítő tanítványok *butu*,

7. kép A haladás jelképe: a telefon megjelenése Xinjiangban. Fénykép: An Su, 1980-as évek.
Reprodukció a fotós engedélyével

Párt hatalomra jutása után (1949) változott meg, amikor is a Kínai Népköztársaság első népszámlálása (1953–54) után kezdetét vette előbb az *Etnikus klasszifikációs program* (1954), majd a *nemzetiségek társadalmának és történetének országos ívű adatgyűjtési munkája* (1956).

Az 1953 júliusa és 1954 májusa között zajló népszámlálás (MULLANEY, 2011, 20.) voltaképpen annak a kérdésnek a tisztázását tűzte ki célul, hogy hány etnikum is él a Kínai Népköztársaság határain belül. A népszámlálás azonban nem várt eredményt hozott, hiszen több mint 400 nem-*han* csoport identifikálta magát etnikai kisebbségként, azaz *minz*ként (GLADNEY, 1988, 108.). Az *Etnikus klasszifikációs program*, amelyet a Kínai Kommunista Párt 1954-ben hirdetett meg (REES, 2000, 17.; MULLANEY, 2011, 3.), éppen a népszámlálás során megállapított *minz*uk számának a kiigazítását, pontosabban fogalmazva csökkentését célozta meg. Ezen a programon belül kiemelkedő szerep jutott a kínai társadalomtudósoknak, hogy – ahogyan azt korábban már említettem – az egységes akadémiai hálózattá szervezett kínai etnológiát a nem-*han* csoportok kategorizálásának szolgálatába állítsák. Ez volt az a program, amelynek keretében kínai etnológusok és

azaz *rejtez*ő sámánokká lettek: olyan vallási specialistákká, akik látenszen birtokában vannak ugyan sámántudományuknak, de gyógyító feladatot nem láthatnak el (SÁRKÖZI, 2021, 160.).

nyelvészek járták be Xinjiang vidékét is. Majd 1956-ban, amikor az *Etnikus klasszifikációs programmal* szoros összefüggésben megkezdődött az elsődlegesen a nemzeti-ségi autonóm területeken élő nemzeti kisebbségek életkörülményeinek feltárást célzó, a *nemzetiségek társadalmának és történetének országos ívű adatgyűjtési munkája* című program, mind több, az etnikai kisebbségek valamelyikéhez tartozó embert vontak be a társadalomtudományi kutatásokba. Rájuk elsősorban a nyelvtudásuk miatt volt szükség. Az 1950-es évek végén pedig, amikor a fenti kutatómunka eredményeire alapozva kezdetét vette a *nemzeti kisebbségek rövid történetének és krónikájának összeállítását célzó országos szintű munka* (kín. *quanguoxing bianxie shaoshu minzu jianshi jianzhi gongzuo*; 1958) (Ji, 2004, 1.), már sibe kutatók is csatlakoztak a programhoz.

1959-ben két, a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen született és nevelkedett káder kapott megbízást arra, hogy a fenti program részeként feladatot vállaljon a sibék rövid történetének megírását célzó munkafolyamatban. Egyikük a Chabucha'er Sibe Autonóm Járás Első falvában született Ji Qing (1936–2006) volt, aki egyetemi tanulmányait 1953-ban fejezte be Xi'anban. Ji Qing tanulmányai befejezése után visszatért Chabucha'erba, ahol számos tisztség mellett a járási Népi Kormányiroda vezetője volt (Ji, 2004, 2.), majd 1981-ben a Yili Tanárképző Főiskola helyettes igazgatója lett (NA – HAN, 2010, 1514.). A másikuk Xiao Fu (1924–1992) középiskolai történelemtanár volt (NA – HAN, 2010, 1085.).

Ji Qing és Xiao Fu a Kínai Tudományos Akadémia Nemzetiségi Kutatóintézetének irányítása alatt kezdték meg kutatómunkájukat. Ennek első lépése az volt, hogy behatóan tanulmányozták, hogyan, milyen elmélet és módszertan segítségével kutassák a saját etnikumuk történelmét, társadalmát és kultúráját. Kutatómunkájuk részletes tervezete a Xinjiang Ujgur Autonóm Terület tartományi székhelyén született meg, szem előtt tartva azt az igényt, hogy a kutatócsoport a sibék által lakott két nagy földrajzi területet – vagyis Északkelet- és Északnyugat-Kínát – egyaránt bejárja. Kutatásaik legfőbb célja az volt, hogy minél több olyan kéziratot, a sibék történelmével és kultúrájával kapcsolatos anyagot felgyűjtsenek, amely által a sibék „történeti fejlődése” feltárhatóvá válik (Ji, 2004, 2.).³⁵ Ez lehetett egyben az egyik oka is annak, hogy a sibék rövid történetének megírására, (re)konstruálására nem északkeletről jelöltek ki kutatókat. Hiszen a családokon, nemzetségeken belül őrzött kéziratok jelentős része még mandzsu nyelven íródott, amit az északkeleten élő sibék már nem tudtak elolvasni, értelmezni. Közöttük, ahogyan fentebb említettem, a mandzsu nyelv és írásrendszer már az 1900-as évek elejére feledésbe merült.

A Ji Qing és Xiao Fu által vezetett kutatócsoport Xinjiangban kezdte meg kutatásait, majd az északkeleti tartományokban folytatták azokat, többek között a Liaoningi Egyetem történelem tanszékével együttműködésben. A csoport a mandzsuriai kutatóút során Liaoning tartomány tartományi székhelyét, Shenyang várost választotta bázisául, onnan járták be elsősorban Tieling, Dalian és Dandong vidékét (NA – HAN, 2010, 10.).

³⁵ A kéziratok, magántulajdonban lévő dokumentumok felgyűjtése azért is volt különösen fontos a kutatócsoport számára, mert a sibék történelmére vonatkozó adatokat tartalmazó levéltári anyagok szisztematikus feldolgozása csak a „kulturális forradalom” után, 1978-ban kezdődött meg. Erről bővebben lásd SÁRKÖZI, 2018, 99.

Adatgyűjtésük végül 1959 augusztusában fejeződött be, amikor is Ji Qing és Xiao Fu visszatért Shenyangba, hogy megkezdjék a gyűjtött anyagok áttekintésére és rendszerezésére irányuló munkafolyamatot. Ennek eredményeként született meg egy beszámoló *Jelentés az északkeleti sibe nemzetiség társadalomtörténetére irányuló kutatásokról* (kín. *Dongbei xibozu shehui lishi diaocha baogao*) címmel (SÁRKÖZI, 2018, 87.).

Nem sokkal azután, hogy Ji Qing és Xiao Fu északkeleti kutatóútja véget ért, és mindketten hazatértek a Chabucha'er Sibe Autonóm Járásba, Xiao Fu ismét meghívást kapott Pekingből. A Központi Nemzetiségi Kutatóintézetből hívták, hogy térjen vissza a fővárosba, és folytassa kutatómunkáját. Így hát Xiao Fu folytatta a sibék rövid történetének megírását (Ji, 2004, 8.), amely végül a Kínai Tudományos Akadémia Nemzetiségi Kutatóintézetének gondozásában, belső forrásanyagként látott napvilágot *Összefoglaló a sibe nemzetiség rövid történetéről és krónikájáról* (kín. *Xibozu jianshi jianzhi hebian*) cím alatt 1963-ban (SÁRKÖZI, 2018, 106.). Xiao Fu történetírói tevékenysége azonban a „kulturális forradalom” idején megszakadt: neki is, mint sok más értelmiséginek, vissza kellett térnie a Chabucha'er Sibe Autonóm Járásba, hogy a falubeliekkel együtt részt vegyen a mindennapi termelőmunkákban. Ez volt az az időszak, amikor az antropológiai kutatások felfüggesztése után az etnológiai kutatások is megtorpantak Kínában. Xiao Fu történetírói munkáját csak a forradalom után kezdhette újra, akkor azonban már a Xinjiangi Társadalomtudományi Akadémia munkatársaként (Ji, 2004, 8–9.).

A sibék rövid történetének első, 1963-as kiadása, pontosabban az első kivonat nyomtatásra való előkészítése minden kétséget kizáróan Xiao Fu munkájának köszönhető (Ji, 2004, 8.). Ebben a könyvben a kutatócsoport terepmunkájának köszönhetően egy külön fejezet olvasható olyan népszokásokról, mint például a házasságkötési és temetkezési szokások, a fontosabb ünnepnapok vagy a népviselet (ZHONGGUO KEXUEYUAN MINZU YANJIUSUO – XINJIANG SHAOSHU MINZU SHEHUI LISHI DIAOCHA ZUBIAN, 1963, 82–115.). A könyvben felbukkan továbbá a sibék vallásának, vallási hiedelmeinek egy apró szelete is. Igaz, a hatalom szekuláris politikájának megfelelően ezekről a hiedelmekről azt olvashatjuk, hogy azok a könyv megjelenésekor már nem képezték részét a sibék életének (ZHONGGUO KEXUEYUAN MINZU YANJIUSUO – XINJIANG SHAOSHU MINZU SHEHUI LISHI DIAOCHA ZUBIAN, 1963, 9–10.).³⁶ 1986-ban, a könyv újrakiadásakor azonban fordult a kocka. A *Sibe nemzetiség rövid története* (kín. *Xibozu jianshi*) című, újraserkesztett változatban a szerkesztők már külön fejezetet szenteltek a sibék vallási hagyományainak („XIBOZU JIANSHI” BIANXIEZU, 1986, 135–140.), és bővültek a sibe társadalomszerkezetre, népszokásokra, illetve általánosságban a sibe kultúrára vonatkozó etnográfiai közlések is („XIBOZU JIANSHI” BIANXIEZU, 1986, 78–134.).

Memoárokból és hátramaradt fényképanyagokból arra lehet következtetni, hogy mindez azoknak a sibe értelmiségi körökből kikerülő műkedvelő kutatóknak – elsősorban történészeknek és etnográfusoknak – köszönhető, akik már a kezdetektől fogva, szoros együttműködésben Ji Qinggel és Xiao Fúval, részt vettek a sibék társadalmára és történelmére irányuló kutatásokban (NA – HAN, 2010, 21–22.). Terepmunkáik sorát, amelyeken a sibék társadalomszerkezetéről, genealógiáiról, tradíciójáról, vallási hagyományairól és népszokásairól folytattak gyűjtéseket, az *A kínai sibe emberek* (kín.

³⁶ Ennek valláspolitikai okairól lásd SÁRKÖZI, 2021, 162–163.

Zhongguo xiboren) című könyv (NA – HAN, 2010.) közel száz oldalon (!) keresztül taglalja. Ezeknek a kutatásoknak a jelentős része a „kulturális forradalom” után bontakozott ki, amikor is a kulturális rehabilitáció jegyében egymás után alakultak meg a sibe tudományos, illetve tudománynépszerűsítő társaságok. Ezeket számba véve látható, hogy csak 1980–1990 között, mindössze egyetlen évtized alatt tizenegy nagyobb jelentőséggel bíró intézmény alakult meg. Ezek a következők voltak:

- (1) a Xinjiang Ujgur Autonóm Területi Sibe Nyelvi Társaság 1980-ban;
- (2) az Ürümszi Sibe Nyelvi Társaság 1980-ban;
- (3) az Ili Sibe Történelmi, Nyelvi és Irodalmi Művészeti Társaság 1986-ban;
- (4) a Liaoning Tartományi Sibe Történelmi Társaság 1987-ben;
- (5) a Liaoning Tartományi Sibe Történelmi Társaság Daliani Szervezete 1988-ban;
- (6) a Shenyang Városi Sibe Baráti Társaság 1988-ban;
- (7) a Qiqiha'er Városi Sibe Baráti Társaság 1988-ban;
- (8) a Changchun Városi Sibe Baráti Társaság 1988-ban;
- (9) a Ha'erbin Városi Sibe Baráti Társaság 1988-ban;
- (10) a Jinzhou Városi Sibe Baráti Társaság 1989-ben;
- (11) és a Liaoyang Városi Sibe Baráti Társaság 1989-ben (NA – HAN, 2010, 612–613.).

A fenti és a később megalakuló különböző szervezetek lettek a sibe etnikus törekvések legfőbb felkarolói és megfogalmazói mind Északkelet-, mind Északnyugat-Kínában. Egyszersmind az ilyen és ehhez hasonló szervezetek tagjai voltak azok, akik között a Tong bácsival való első találkozásom után hullámszerűen söpört végig a jelenlétem híre, és akik a kezdetektől fogva minden egyes tartományban, járásban, városban és faluban érdeklődéssel, olykor nem kevés kritikával illetve követték végig kutatásaimat. Nem véletlen hát, hogy idővel a figyelmem az eredetileg tervezett, a sibe sámánizmusra irányuló kutatásokról a sibe etnonacionalista mozgalmak és a kínai nemzetépítési törekvések összefonódásának kérdése felé fordult.

Mindent összevetve két, különösen nagy befolyással bíró műkedvelő kutatót szeretnék itt kiemelni. Az egyikük az 1929-ben, Liaoning tartományban született Na Qiming, aki pilótaként részt vett a Shenyang város felszabadításáért indított harcokban, és akít a sibék nemzeti hősként tisztelnek (NA – HAN, 2010, 882.). A másikuk az 1925-ben, szintén a Liaoning tartományban született Han Qikun, aki 1953-ban fejezte be felsőfokú tanulmányait az Északkeleti Tanárképző Egyetem Kínai *Han* Nyelvi és Irodalmi Tanszékén (NA – HAN, 2010, 981.). Mindketten számos terepmunkán vettek részt. Na Qiming például 1985-ben Jinxianben, Xinjianxianben és Fuxianben végzett néprajzi gyűjtéseket, majd 1988-tól újabb hat éven keresztül folytatott terepmunkákat (NA – HAN, 2010, 883.). Han Qikun pedig már a sibékre irányuló első történeti és társadalomtudományi kutatásokban is részt vett, többek között segítve a központi hatalom által a sibék történetének megírására kijelölt két kutató, Ji Qing és Xiao Fu munkáját is. Ami pedig ennél is fontosabb, hogy terepmunkáik alapján mindketten olyan etnográfiai munkákat tettek le az asztalra, amelyek

mindmáig hivatkozási alapul szolgálnak a sibékre irányuló etnográfiai, antropológiai és etnológiai kutatások számára. Mind közül is kiemelkedik a többek között a Han Qikun segédletével összeállított *Shenyang Xibozu Zhi* (*A shenyangi sibék krónikája*) című kötet (SHENYANG SHI MINWEI MINZU ZHI BIANZUAN BANGONGSHI, 1988).

8. kép Han Qikun (első sor, bal oldalon) a sibe politikai és kulturális elit körében.

Forrás: NA – HAN, 2010, 504.

Érdekes módon tehát amíg a központi etnológiai kutatások vezetői elsősorban a xinjiangi Chabucha'er Sibe Autonóm Járásban született és nevelkedett kádereket bíztak meg a sibékre irányuló kutatások lefolytatásával, addig a sibék által, alulról szerveződő kutatási hálózatban a velük szorosan együttműködő két, északkelet-kínai születésű, műkedvelő etnográfus tett szert nagy befolyásra. Olyannyira, hogy Han Qikun voltaképpen valamennyi, a sibe etnonacionalista mozgalmat alapvetően befolyásoló tevékenységben vezető szerepet játszott, sokban hozzájárulva ahhoz, hogy északkeleten, ahol a sibe nyelv és kultúra már korán feledésbe merült, mind többen térjenek vissza sibe identitásukhoz.³⁷

³⁷ A Kínai Népköztársaság első népszámlálásának adatai szerint 1953-ban mintegy 19 000 fő sibét tartottak számon Kínában. Ebből körülbelül 6000-en éltek az északkeleti Liaoning tartományban, míg a fennmaradó lélekszám javarészt a Xinjiangba áttelepített sibéket takarta. Volt olyan északkeleti vidék, mint például Jilin, ahol mindössze 360 főnyi sibét tartottak számon (TONG – BAI – BA, 2010, 334.). 1982-ben azonban, amikor a harmadik népszámlálás adatai szerint a sibék létszáma már 83 000 főre volt tehető (YANG, 1995, 288.), a sibék lélekszámának aránya is nagymértékben módosult: Xinjiangban mindössze 32,72%-ra, Liaoning tartományban pedig 59,03%-ra (YANG – ZHANG – XIONG, 1988, 52.). Mindennek háttérében az *Etnikus klasszifikációs program* kiigazítása áll, amely folyamat során csupán az 1970–80-as években több millió ember, köztük sibék kérték

Mellettük, a „kulturális forradalom” elmúltával, amikor is a központi kutatóhelyek újjáéledésével párhuzamosan mind több etnológiai és antropológiai tanszék jött létre, lassanként megjelent azoknak a sibe kutatóknak a nemzedéke, akik egyre szorosabb kapcsolatot ápoltak az állami intézményekkel. Ezek a sibe kutatók, bár még nem az etnológiai vagy antropológiai műhelyek végzettjeiként kezdték meg pályafutásukat, méltó versenytársai lettek az ugyancsak a sibéket kutató központi kutatóhelyek *han* nemzetiségű kutatóinak, mint amilyen például a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Etnológiai és Antropológiai Kutatóintézetének professzorasszonya, illetve a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Sámánkultúra Kutatóközpontjának helyettes igazgatója, Meng Huiying is.

A teljesség igénye nélkül szeretném itt megemlíteni például az 1944-ben, a chabucha’eri Első faluban született Yong Zhijiant, aki 1963-ban még a Xinjiangi Egyetem matematika szakán kezdte meg tanulmányait. Yong azonban egy betegség miatt még ugyanebben az évben hazatért szülőfalujába, ahol 1964-től különböző oktatási intézményekben vállalt munkát. 1982-ben azonban a járási Oktatási Hivatalban kezdett dolgozni, majd két év múlva, 1984-ben a járási Kulturális Iroda munkatársa lett. 1985-től a Xinjiang Ujgur Autonóm Terület Régi Könyvek Irodájában sibe és mandzsu nyelvű iratok gyűjtésével, rendszerezésével és publikálásával foglalkozott. Itteni munkájával összhangban 1986 és 1988 között a Központi Nemzetiségi Főiskolán folytatott tanulmányokat, amelyek eredményeként 1992-ben napvilágot látott nagyhatású tanulmánya és egy eredetileg titkos tanításokként átadott, a sibék sámánista hagyományaihoz kötődő kéziratos énekgyűjteményről készített fordítása (NALA – YONG, 1992). Yong Zhijian ezt követően, egészen pontosan 1996-tól a tartományi Etno- és Valláspolitikai Kutatóintézetben dolgozott helyettes intézetvezetőként, mígnem 1999-ben visszahelyezték a Régi Könyvek Irodájába, ahol helyettes vezető lett (NA – HAN, 2010, 1095.).

Yong Zhijian mellett ugyancsak meg kell említenem az 1941-ben, Liaoning tartományban született An Zhentait, aki, miután 1964-ben elvégezte a Liaoningi Egyetem történelem szakát, a Liaoningi Társadalomtudományi Akadémia kutatója lett, és számos nagy hatású etnográfiai munka szerkesztésében vett részt (NA – HAN, 2010, 1091.).

A sibe néprajzi kutatások tekintetében azonban két etnográfus magasan kiemelkedik. Egyikük az 1956-ban, Chabucha’erban született He Ling, aki 1982-ben végzett a Xinjiangi Egyetem történelem szakán. He Ling még ugyanebben az évben kezdett el a Xinjiangi Népi Kiadónál dolgozni, de ezen felül számos jelentős kutatóhelynél vállalt szerepet. Munkatársa volt például a Kínai Etnológiai Társaságnak és a Kínai Sámánizmuskutató Egyesületnek is. Szerkesztőként több mint négyszáz könyv szerkesztésében vett részt, száznál is több tanulmányát pedig olyan folyóiratokban publikálta, mint a *Xinjiang Shehui Kexue* (*Xinjiangi Társadalomtudományok*), a *Xibei Minzu Yanjiu* (*Kutatások az északnyugati etnikumokról*), a *Xinjiang Daxue Xuebao* (*A Xinjiangi*

etnikai hovatarozásuk megváltoztatását (Wu, 2006, 50.). A sibék esetében a fenti számarány növekedésének oka nem kis részben a sibe lokális elitek munkáját segítő műkedvelő etnográfusoknak köszönhető. Ezzel kapcsolatban Han Qikun tevékenységének jelentőségéről bővebben írok a 2018-ban megjelent monográfiámban (SÁRKÖZI, 2018, 109–132., 137–151.).

Egyetem Lapja) és a *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (A Xinjiangi Tanárképző Egyetem Lapja)* (NA – HAN, 2010, 1288–1290.).

Végül He Ling mellett meg kell emlékezni az 1945-ben, ugyancsak Chabucha'erben született Tong Qingfúról, aki Tongjia Qingfu néven publikált. Tongjia Qingfu 1966-ban végzett a Yili Tanárképző Főiskola ujjur nyelv és irodalom szakán. Tagja volt többek között a Xinjiang Ujjur Autonóm Tartományi Etnikai Nyelvek és Írások Munkabizottságának, valamint az Etnikai és Vallási Bizottságnak. 2005-től csatlakozott a sibék szellemi kulturális örökségét felkutató programokhoz, többek között a Chabucha'er Sibe Autonóm Járás Népi Kormányának megbízásából. A sibe népszokásokkal kapcsolatos munkái a 2000-es évek elejétől láttak napvilágot (NA – HAN, 2010, 1098–1100.).

9. kép A szerző terepmunkán a sibe műkedvelő történész, néprajzi gyűjtő, családfáiró Guan Wenminggel. Fénykép: Vargyas Gábor, 2013

Ezeket a munkákat a műkedvelő etnográfusok munkáival egy nagyon fontos szál köti össze: az, ahogyan inspirálják a falvakban élő, az etnográfiai, etnológiai, antropológiai tudásközpontokkal semmilyen közvetlen kapcsolatot nem ápoló néprajzi gyűjtőket, műkedvelő kutatókat. Terepmunkáim során magam is több olyan emberrel ápoltam jó kapcsolatot, akik a modernizáció során feloldódó kultúrájuk, szokásaik eltűnéséből fakadó félelmük miatt – minden iskolai végzettség nélkül – maguk kezdtek néprajzi gyűjtőmunkába, vagy éppen lokális közösségük történetének megírásába.³⁸ Ezek az emberek

³⁸ Ilyen néprajzi gyűjtőkről, illetve lokális történetírókról szólnak például a következő tanulmányok: SÁRKÖZI, 2022, 2023.

mind ismerik, féltve őrzik, és olykor forrásanyagként használják a fentebb megnevezett kutatók munkáit – mint ahogyan amazok is gyakran keresik fel ezeket a néprajzi gyűjtőket általuk nem ismert adatok elnyerésének reményében. Feltehetően a néprajzi, etnológiai, antropológiai tudást előállító központoktól való távolság az, ami a kialakuló kínai tudományos „világrendben” mindmáig ilyen szorosan, ezer szálon összefonódó közösséggé formálta ezeket az embereket. A világukba kívülről belépő kutató felé pedig ki nem mondott elvárás a részükről, hogy ismerje műveiket, közösségüket, és kiigazodjon sajátos világrendjükben. Ennek részletes taglalása azonban már egy új tanulmány megírását kívánná meg.

IV. Befejezés

Áttekintve az antropológiai tudás keletkezésének és fejlődésének folyamatát, könnyen beláthatóvá válik, hogy az antropológia „lokalizációja”, a „natív antropológia” megteremtése mindmáig központi kérdés Kínában. Így volt ez már a kezdetekkor is, hiszen, ahogyan említettem, már Cai Yuanpei, az etnológiai és antropológiai tanulmányok kibontakoztatásának első jelentős ösztönzője is megpróbált kidolgozni egy „sajátosan kínai” tudományos szisztémát (LIU, 2003, 221.).

Azok a tudományos gondolatok és elméletek, amelyek az ezt követő évtizedekben az antropológia és etnológia útját kikövezték, a „kínai” kultúra és történelem összefonódásának eredményei. Kínai kutatók azonban nem győzik hangsúlyozni, hogy azok az elméletek és kutatási módszerek, amelyek az 1930-as években hódító újtjukra indultak Kínában, a gyarmati terjeszkedés kontextusában keletkeztek, és bár a világháború után a nyugati etnológia és antropológia fokozatosan a modern társadalmak elemzése felé fordult, továbbra is fontos szerepet játszott a Nyugat felsőbbrendűségének és kultúrája feltételezett univerzalizmusának megerősítésében. És bár Malinowski is felhívta a figyelmet arra, hogy az antropológiát empirikus kutatáson alapuló modern tudománynak kell tekinteni – foglal állást e kérdéssel kapcsolatban a kortárs kínai antropológia jeles képviselője, Yang Shengmin –, az antropológusok tévesen úgy gondolták, hogy kutatásaik racionális és biztos tudást hozhatnak létre, feltárva a különböző társadalmak jellemzőit, és megmagyarázva a közöttük lévő különbségek okait (MALIGHETTI – YANG, 2017, 309.).

Mára azonban az antropológiai világrend középpontjai eltolódtak és sokasodtak, megszüntetve az egykori dichotómiát „központ” és „periféria” között. A posztmodern kritika pedig aláásta a klasszikus antropológia optimizmusát, megmutatva annak korlátait és hiányosságait. Ez egyszerre mind arra készítette a diszciplínát, hogy újragondolja az alapjait, ami egyedülálló lehetőséget teremtett arra, hogy a kínai kutatók elmélyítsék tapasztalataikat és kialakítsák saját nézőpontjukat. (MALIGHETTI – YANG, 2017, 309–311.).

Annak a folyamatnak azonban, amely során az antropológia formálódott Kínában, objektív és szubjektív összetevői egyaránt vannak. Előbbiek tekintetében nem elhanyagolható az a tény, hogy Kína merőben különbözik a nyugati világtól, így értelemszerűen az ott született elméletek nem alkalmazhatók minden kritika nélkül a kínai társadalomra (LIU, 2003, 221.). Ahogyan részletesen ismertettem, a kínai antropológiai és etnológiai kutatásoknak végül három, egymással szorosan összefüggő jellemzője alakult ki.

Ezek közül az első a történelmi megközelítés, aminek jelentőségét a marxista etnológia hívta életre. A „kínai antropológia” második fontos eleme a határterületek és az ott élő etnikai kisebbségek etnográfijának beépítése az antropológiai kutatásokba. Végül harmadikként nem feledkezhetünk meg az antropológia alkalmazott jellegű megközelítéséről, amelynek okát ugyancsak Kína történelmében,³⁹ illetve a Kínai Népköztársaság etnopolitikájában kell keresnünk, és amely miatt nyugati kutatók részéről számos kritika éri a „kínai antropológiát”.

Ami az antropológia formálódásának szubjektív elemeit illeti, az egyik legfontosabb tényező az etnikai kisebbségek fokozatos bevonása a tudományos véráramlásba (LIU, 2003, 221.). Ennek a folyamatnak egy szeletét, a sibékre irányuló társadalomtudományi kutatások kibontakozásának kezdeti lépéseit igyekeztem bemutatni tanulmányomban, nevezzük ezeket a kutatásokat akár etnográfiai, akár etnológiai vagy antropológiai kutatásoknak. Hiszen, ahogyan láttuk, ezeknek a társadalmi-kulturális vizsgálatoknak egy jelentős része a hivatalos, államilag elismert intézményes kereteken kívül zajlott, ami miatt nagyon nehéz lenne bárhogy is felcímkézni őket. Ezen kutatók mellett ma már természetesen egyre több sibe fiatal tanul a különböző egyetemeken létrehozott néprajzi, etnológiai és antropológiai tanszékeken, megismerkedve a legmodernebb szociál- és kulturális antropológiai elméletekkel és módszertanokkal. Azzal kapcsolatban, hogy ők hogyan fognak gondolkodni elődeik helyéről a „kínai antropológia” keretrendszerében, és hogy ebben a „világrendben” hol helyezik el saját magukat, még nyilván nagyon korai lenne állást foglalni. De akárhogy is legyen, a „perifériák perifériájáról” érkező kutatók tevékenységének áttekintése és figyelembe vétele nélkül a „kínai antropológia” története hiányos volna. Mint ahogyan véleményem szerint hiányos marad az ebbe a világba kívülről belépő kutatókkal való interakció vizsgálata nélkül is, hiszen éppen ezek a különböző erőterekből érkező kölcsönhatások működtetik azt a tudományos „világrendet”, amelyhez mindannyian tartozunk.

Irodalom

ALATAS, Syed Farid

2005 Indigenization. Features and problems. In: BREMEN, Jan van – BEN-ARI, Eyal – ALATAS, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. 227–243. London – New York, Routledge.

ARKUSH, R. David

1981 *Fei Xiaotong and Sociology in Revolutionary China*. Cambridge, MA, Harvard University Press.

³⁹ Mindezzel kapcsolatban Yang úgy véli, hogy a kínai tudósokat a nyugati kollégákhoz képest mindig is jobban érdekelte kutatásaik alkalmazhatósága. Ráadásul a harmincas években a kínai–japán háborúk súlyos nemzeti és területi válságot idéztek elő, mély hatást gyakorolva a tudományág fejlődésére. Az ellenállás megszervezése, a határok megerősítése és védelme ugyanis egyenesen ösztönözte a kormányzatot, hogy – átlépve a tisztán akadémiai érdekek korlátait – a társadalomtudósokat a hatalom szolgálatába állítsák (MALIGHETTI – YANG, 2017, 311–312.).

BANIWA, Gersem

- 2023 “Indigenous intellectuals embrace anthropology. Will it still be the same?” A needed debate. *Anuário Antropológico*, 48, 1, 53–60.
<https://doi.org/10.4000/aa.10515>

BARTHA-RIGÓ Márta

- 2017 Kína kisebbségpolitikája Hszincsiang Autonóm Tartományban. *Kisebbségkutatás*, 26, 2, 57–75.

BELLÉR-HANN Ildikó

- 2020 Ujgur identitásnarratívák Kínában a „reform és nyitás” időszakában. *Világtörténet*, 10, 42, 559–579.

BELLÉR-HANN, Ildikó – STEENBERG, Rune – MIRSULTAN, Aysima

- 2021 Introduction. Narratives from Xinjiang: social and political significance. *Asian Ethnicity*, 22, 1, 1–10. <https://doi.org/10.1080/14631369.2020.1833706>

BEN-ARI, Eyal – BREMEN, Jan van

- 2005 Asian Anthropologies and Anthropologies in Asia. An introductory essay. In: BREMEN, Jan van – BEN-ARI, Eyal – ALATAS, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. 3–39. London – New York, Routledge.

BERNÁT Péter

- 2008 Az ujgur kérdés és ami mögötte van. *Nemzet és biztonság*, 4, 30–37.

DIKÖTTER, Frank

- 1997 Racial Discourse in China. Continuities and Permutations. In: DIKÖTTER, Frank (ed.): *The Constructions of Racial Identities in China and Japan*. 12–33. Hong Kong, Hong Kong University Press.

DIMULATI Aomai'er – CUI Yanhu

- 2003 Kua wenhua jiaoji yanjiu: Xinjiang duominzu shehui wenhua yanjiu xin shidian – liang ge xinjiang renleixue yanjiuzhe de duihua [Kulturák találkozásának vizsgálata: a társadalom és kultúra kutatásának új perspektívái a többnemzetiségű Xinjiangban – két xinjiangi antropológus párbeszéde]. *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (Zhaxue Shehuixue Kexue Ban)*, 24, 4, 93–97.

EMINOV, Sandra

- 1978 Folklore and Nationalism in Modern China. In: OINAS, Felix J. (ed.): *Folklore, Nationalism and Politics*. 163–183. Columbus OH, Slavica Publishers.

EVANS, Grant

- 2005 Indigenous and Indigenized Anthropology in Asia. In: BREMEN, Jan van – BEN-ARI, Eyal – ALATAS, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. 43–55. London – New York, Routledge.

FANG Xiaohua

- 1996 Wenhua renleixue yu Xinjiang wenhua [Kulturális antropológia és Xinjiang kultúrája]. *Xinjiang Shifan Daxue Xuebao (Zhaxue Shehui Kexue Ban)*, 1, 2–6.

FUNK, Dimitrij

- 2009 Search of a “Roster of 26 Smaller Peoples of the North” of Russia. In: VARGYAS Gábor (ed.): *Passageways. From Hungarian Ethnography to European*

- Ethnology and Sociocultural Anthropology*. 315–329. Budapest, Department of European Ethnology and Cultural Anthropology, The University of Pécs – L'Harmattan Publishing House.
- GERHOLM, Tomas – HANNERZ, Ulf
 1982 Introduction: the shaping of national anthropologies. *Ethnos*, 1–2, 5–35.
- GERNET, Jacques
 1982 *A History of Chinese Civilization*. (transl. FOSTER, J. R.) Cambridge – London – New York – New Rochelle – Melbourne – Sydney, Cambridge University Press.
- GLADNEY, Dru C.
 1988 Clashed Civilizations? Muslim and Chinese Identities in the PRC. In: GLADNEY, Dru C. (ed.): *Making Majorities. Constituting the Nation in Japan, Korea, China, Malaysia, Fiji, Turkey and the United States*. 106–131. Stanford, California, Stanford University Press.
 2003a *Dislocating China: Muslims, Minorities, and Other Subaltern Subjects*. Chicago, University of Chicago Press.
 2003b *Lessons (Un)Learned: Ten Reflections on Twenty Years of Fieldwork in the Peoples Republic of China*. (Working Paper 60.) Halle, Max Planck Institute for Social Anthropology.
- GULDIN, Gregory Eliyu (ed.)
 1990 *Anthropology in China: Defining the discipline*. Armonk, NY, M. E. Sharpe.
- GUO Shuyun
 2013 The History of Research on Shamanism in China from 1930 to 2010. (transl. Ildikó Gyöngyvér SÁRKÖZI) *Shaman*, 21, 1–2, 135–161.
- HARRELL, Stevan
 2001 The Anthropology of Reform and the Reform of Anthropology: Anthropological Narratives of Recovery and Progress in China. *Annual Review of Anthropology*, 30, 139–161. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.30.1.139>
- HARRIS, Rachel
 2005 Wang Luobin: Folk Song King of the Northwest or Song Thief? Copyright, representation, and Chinese Folk Songs. *Modern China*, 31, 3, 381–408. <https://doi.org/10.1177/0097700405276354>
- HASMATH, Reza
 2011 Managing China's Muslim Minorities: Migration, labor, and the rise of ethno-religious consciousness among the Uyghurs in urban Xinjiang. In: BARBALET, Jack – POSSAMAI, Adam – TURNER, Bryan S. (eds.): *Religion and the State. A comparative sociology*. 121–137. London – New York – Delhi, Anthem Press.
- HOSTETLER, Laura
 2001 *Qing Colonial Enterprise: Ethnography and Cartography in Early Modern China*. Chicago, University of Chicago Press.
 2006 Introduction: Early modern ethnography in comparative historical perspective. In: DEAL, David M. – HOSTETLER, Laura (transl.): *A Chinese "Miao" Album*. xvii–lxvii. Seattle, University of Washington Press.

JACOBS, Justin

- 2008 How Chinese Turkestan Became Chinese: Visualizing Zhang Zhizhong's "Tianshan pictorial" and Xinjiang Youth Song and Dance Troupe. *The Journal of Asian Studies*, 67, 2, 545–591.

Ji Qing

- 2004 *Qingxi xibo* [Sibe kötődések]. Shenyang, Liaoning Renmin Chubanshe.

KHALID, Adeb

- 2021 *Central Asia. A new history from the imperial conquests to the present*. Princeton, Princeton University Press.

KROTKOV, N. N.

- 1912 Kratkie zametki sovremennom sostoianii shamanstva u Sibio, zhivushchikh v Iliiskoi oblasti i Tarbagatane. *Zapiski vostochnogo otdeleniia imp. russkogo arkheologicheskogo obshchestva*, 23, 2–3, 117–136.

LATTIMORE, Eleanor

- 1944 Behind the Sinkiang Incident. *Far Eastern Survey*, 13, 9, 78–81.
<https://doi.org/10.2307/3022114>

LEI Hao

- 2023 *Minzu as Technology: Ethnic Identity and Social Media in Post 2000s China*. Singapore, Palgrave MacMillan.

LINKE, Uli

- 1990 Folklore, Anthropology, and the Government of Social Life. *Comparative Studies in Society and History*, 32, 1, 117–148.
<https://doi.org/10.1017/S0010417500016352>

LIU, Mingxin

- 2003 A Historical Overview on Anthropology in China. *Anthropologist*, 5, 4, 217–223. <http://krepublishers.com/02-Journals/T-Anth/Anth-05-0-000-000-2003-Web/Anth-05-4-217-303-2003-Abst-PDF/Anth-05-4-217-223-2003-143-Liu-M/Anth-05-4-217-223-2003-143-Liu-M-Text.pdf> (letöltés ideje: 2024. november 29.)

MALIGHETTI, Roberto – YANG Shengmin

- 2017 The contributions of Chinese anthropology. A conversation between Roberto Malighetti and Yang Shengmin. *Anuac*, 6, 1, 301–317.
<https://doi.org/10.7340/anuac2239-625X-2835>

MCGOUGH, J. P. (ed.)

- 1979 *Fei Hsiao-tung: The dilemma of a Chinese intellectual*. Armonk, NY, M. E. Sharpe.

MÉSZÁROS Csaba

- 2020 Néhány gondolat a néprajztudomány és az antropológia kapcsolatáról. In: CSEH Fruzsina – MÉSZÁROS Csaba – BORSOS Balázs (szerk.): *Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században*. 315–320. Budapest, BTK Néprajztudományi Intézet (ELKH) – L'Harmattan Kiadó.

MILLWARD, James A.

- 1994 A Uyghur Muslim in Qianlong's Court: The meaning of the fragrant concubine. *Journal of Asian Studies*, 53, 2, 427–458.
<https://doi.org/10.2307/2059841>

MULLANEY, Thomas S.

- 2011 *Coming to Terms with the Nation. Ethnic Classification in Modern China*. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press.

NA Qiming – HAN Qikun

- 2010 *Zhongguo xiboren* [A kínai sibe emberek]. Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.

NALA Erxi (cop.) – YONG Zhijian (transl.)

- 1992 *Saman shen 'ge* [Sámánénekek]. Tianjin, Tianjin Guji Chubanshe.

NEWBY, L. J.

- 1999 The Chinese Literary Conquest of Xinjiang. *Modern China*, 25, 4, 451–474.
<https://doi.org/10.1177/009770049902500403>

PASTERNAK, Burton

- 1988 A Conversation with Fei Xiaotong. *Current Anthropology*, 29, 4, 637–662.
<https://doi.org/10.1086/203685>

PIEKE, Frank N.

- 2005 Beyond Orthodoxy. Social and cultural anthropology in the People's Republic of China. In: BREMEN, Jan van – BEN-ARI, Eyal – ALATAS, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. 59–79. London – New York, Routledge.

POLONYI Péter

- 1994 *Kína története*. Budapest, Maecenas.

RAMSTEDT, Martin

- 2005 Anthropology and the nation state: Applied anthropology in Indonesia. In: BREMEN, Jan van – BEN-ARI, Eyal – ALATAS, Syed Farid (eds.): *Asian Anthropology*. 201–223. London – New York, Routledge.

REES, Helen

- 2000 *Echoes of History. Naxi music in modern China*. Oxford – New York, Oxford University Press.

RÉGI Tamás

- 2017 Kreatív határvidékek: a kontaktzónák antropológiája. In: LAJOS Veronika – POVEDÁK István – RÉGI Tamás (szerk.): *The Anthropology of Encounters. A találkozások antropológiája*. 11–32. Budapest, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság.

ROY, Olivier

- 2005 *The New Central Asia. The Creation of Nations*. Washington Square, New York, New York University Press.

RUSER, Nathan – LEIBOLD, James – MUNRO, Kelsey – HOJA, Tilla

- 2020 Cultural Erasure. Tracing the destruction of Uyghur and Islamic spaces in Xinjiang. *Policy Brief*, Report No. 38.

SÁRKÁNY Mihály

- 2013 Néprajz és szociokulturális antropológia. *Ethnographia*, 124, 1, 67–79.

SÁRKÖZI Ildikó Gyöngyvér

- 2018 *From the Mists of Martyrdom. Sibe Ancestors and Heroes on the Altar of Chinese Nation-Building*. Halle, Max Planck Institute for Social Anthropology.
- 2021 Shamanism – Religion, culture, both or neither? A case study on a Chinese Sibe song and dance group of pensioners. *Shaman: an international journal for shamanistic research*, 29, 155–180.
- 2022 Silence. In: MIRSULTAN, Aysima – SCHLUESSEL, Eric – SULAIMAN, Eset (eds.): *Community Still Matters. Uyghur Culture and Society in Central Asian Context*. 124–137. Copenhagen, NIAS Press.
- 2023 A Piece of Qing History. The Historical Value of a Sibe Self-taught Historian’s Collection of Genealogies. *Ming Qing Yanjiu*, 27, 54–94.
<https://doi.org/10.1163/24684791-12340069>

SHENYANG SHI MINWEI MINZU ZHI BIANZUAN BANGONGSHI (ed.)

- 1988 *Shenyang xibozu zhi* (A shenyangi sibék krónikája). Shenyang, Liaoning Minzu Chubanshe.

SHIROKOGOROFF, S. M.

- 1924 *Social Organization of the Manchus. A study of the Manchu clan organization*. Shanghai, Royal Asiatic Society.

STEFFEN, Megan

- 2020 Refusing to inherit “China”: The troubled histories and continuities of an anthropological object. *Transnational Asia: an online interdisciplinary journal*, 4, 1, 1–37. <https://doi.org/10.25615/9BGT-HZ22>

STEPHENSON, John B. – GREER, L. Sue

- 1981 Ethnographers in their own Cultures: two Appalachian cases. *Human Organization*, 40, 2, 123–130. <https://doi.org/10.17730/humo.40.2.bm0222k70018666q>

SZILÁGYI Zsolt

- 2024 Nézzük meg a nomádokat! A mongol néprajzkutatás történetének rövid áttekintése. *Ethno-Lore: A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*, XLI, 293–321.
<https://doi.org/10.58449/EL.2024.10>

TENG, Emma Jinhua

- 2004 *Taiwan’s Imagined Geography: Chinese Colonial Travel Writing and Pictures, 1683–1895*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.

TONG Jingfei – BAI Changyou – BA Qinglin

- 2010 *Tan gu lun jin hua xibo* [A sibék múltjának és jelenének megvitatása]. Changchun, Jilin Sheng Minsu Xuehui Xibozu Yiyao Wenhua Yichan Yanjiu Zhongxin – Jilin Sheng Changchun Shi Tong Shi Rendetang Xibozu Yiyao Wenhua Yanjiusuo.

VARGYAS Gábor

- 2022 Terepmunka és történelmi emlékezet politikai rezsimek határán. In: VARGYAS Gábor: *A megértés édes öröme. Terepmunka, politika, etika a Közép-vietnámi*

Felföldön. 177–209. Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, az MTA kiváló kutatóhelye – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó.

WIENS, Herold J.

1969 Change in the Ethnography and Land Use of the Ili Valley and Region, Chinese Turkestan. *Annals of the Association of American Geographers*, 59, 4, 753–775. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1969.tb01810.x>

WU Shimin

2006 *Zhongguo minzu lilun xinbian* [Ismételten a kínai etnikus teóriáról]. Beijing, Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe.

„XIBOZU JIANSHI” BIANXIEZU (ed.)

1986 *Xibozu jianshi* [A sibe nemzetiség rövid története]. Beijing, Minzu Chubanshe.

YANG Kuifu (ed.)

1995 *Zhongguo shaoshu minzu renkou* [A kínai nemzeti kisebbségek lélekszáma]. Beijing, Zhongguo Renkou Chubanshe.

YANG Yixing – ZHANG Tianlu – XIONG Yu

1988 *Zhongguo shaohu minzu renkou yanjiu* [A kínai nemzeti kisebbségek lélekszámának vizsgálata]. Beijing, Minzu Chubanshe.

ZHANG Jijiao – WU Yue

2021 Seventy Years of Chinese Anthropology. *International Journal of Anthropology and Ethnology*, 5, 7, 1–14. <https://doi.org/10.1186/s41257-021-00048-3>

2022 Theoretical exploration of Chinese anthropology and ethnology: the road to construct the Chinese School. *International Journal of Anthropology and Ethnology*, 6, 15, 1–27. <https://doi.org/10.1186/s41257-022-00074-9>

ZHONGGUO KEXUEYUAN MINZU YANJIUSUO – XINJIANG SHAOSHU MINZU SHEHUI LISHI DIAOCHA ZUBIAN (eds.)

1963 *Xibozu jianshi jianzhi hebian* [Összefoglaló a sibe nemzetiség rövid történetéről és krónikájáról]. Beijing, Zhongguo Kexueyuan Minzu Yanjiusuo.

ILDIKÓ GYÖNGYVÉR SÁRKÖZI

HIDDEN DIALOGUES. ON THE HISTORY OF ANTHROPOLOGY, INDIGENOUS RESEARCHERS, AND FIELDWORK IN CHINA

The multi-ethnic region of northwestern China, now Xinjiang Uyghur Autonomous Region, has long been the focus of attention of ethnographers, ethnologists, and anthropologists. Recently, however, ethno-political and religious conflicts in the region have led China to close the gates to Xinjiang, blocking social science research into the region and its ethnic groups. Taking these events as a starting point, the study focuses on the factors that influence access to the field. However, in order to make any of

these factors visible, the author considers it important to examine first of all how the institutional frameworks and professional communities within which anthropological knowledge has been actualized in China have been formed. This comprehensive scientific-historical survey focuses on the indigenous researchers who, as early as the 1930s, made a major contribution to the development of the science of anthropology in China. Since then, of course, the political and economic context that determined the activities of these researchers has changed considerably, and in close connection with this, the possibility of when and to what extent they could participate in the work of the „centers” of scientific activity also changed. Drawing on the experiences of her own fieldwork among the Sibe of China, the author argues that the importance of the work of indigenous researchers coming from the „periphery of the peripheries” is still undisputed, as is their influence on fieldwork opportunities. In this paper, she seeks to bring to light the hidden dialogues that mark the place of the indigenous researchers she personally knows in the „Chinese world order” of anthropology.

Keywords: China, Xinjiang, history of science, anthropology, ethnology, ethnography, Sibe